

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1289>

Geliş Tarihi: 22.05.2018

Kabul Tarihi: 07.06.2018

FATİHLİ MEHMED TEVFİK PAŞA’NIN ŞEHZADE CEM KİTABI

İsmet SARIBAL*

Öz

Fatihli Mehmed Tevfik Paşa, son dönem Osmanlı tarihçiliğinin ve Osmanlı’da tarih eğitiminin önemli isimlerindedir. Paşa henüz yeni mezun kurmay bir subayken “*Telhis-i Tarih-i Osmani*” adlı eserini yazdı. Bu eserin uzun yıllar askeri idadilerde ders kitabı olarak okutulması son dönem Osmanlı subayları içerisinde Paşa’ya haklı bir ün kazandırdı. Paşa II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında sürgünden yurda dönünce bu ders kitabını gözden geçirdi ve Türkiye’de popüler tarihçiliğin ilk örneklerinden biri olan oldukça sade bir Türkçeyle kaleme aldığı “*Osmanlı Tarihi*”ni yayınladı. Paşa’nın bu eseri epey ilgi gördü. Bu süreçte Paşa’nın kaleme aldığı bir diğer popüler tarih kitabı da “*Şehzade Cem*”di. Paşa, vefat haberini aldığı Harbiye’den bir arkadaşının çizdiği kara kalem Şehzade Cem portresinden hislenmiş, bir Bursa seyahati sonrasında Şehzade Cem’in hayatını yazmaya karar vermişti. Paşa, Şehzade Cem’in şiirleriyle donattığı eserinde bahtsız şehzadenin hayatını tarihi roman üslubu ile kaleme aldı. Bu çalışmada Paşa’nın “*Şehzade Cem*” kitabı günümüz harflerine aktarılmış, böylelikle erken denebilecek bir yaşta vefat eden Paşa’nın tarihçiliğinin anlaşılması ve Şehzade Cem’le ilgili literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Fatihli Mehmed Tevfik Paşa, Şehzade Cem, Popüler Tarih.*

Fatihli Mehmed Tevfik Pasha’s Shahzadeh Cem Book

Abstract

Fatihli Mehmed Tevfik Pasha was an important figure in the last period of the Ottoman historiography and history education in the Ottoman Empire. He wrote “*Telhis-i Tarih-i Osmani*” while just new graduate staff officer. This book had been used as a textbook for military schools for many years. For this reason he achieved a

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

rightfull reputation among the Ottoman officers of late period with this work. Pasha from exile returned to homeland after the Second Constitutional Monarchy declared. He revised this textbook and published with the name of “*Osmanlı Tarihi*” . This book one of the first examples in popular historiography in Turkey and written by quite simple Turkish. This book attracted a lot of interest. Another popular history book written by Pasha during this period was “*Şehzade Cem*”. Pasha got news death of a friend who drawn charcoal portrait of Shahzadeh Cem. He affected to this death news. And after the a Bursa trip he decided to write Shahzadeh Cem's life. In his book he described the life of the hapless shahzadeh in a historical novelistic style. He equipped his book with shahzadeh's poetries. In this study, the Pasha's book *Shahzadeh Cem* has been transcribed to present-day letters in order to understand the writings of history of the Pasha who passed away at an early age and to contribute to the literature on Shahzadeh Cem.

Key Words: *Fatihli Mehmed Tevfik Pasha, Shahzadeh Cem, Popular History.*

Giriş

Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmed'in küçük oğlu olup 23 Aralık 1459 tarihinde Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. Cem, henüz on bir yaşındayken Kastamonu sancakbeyliğine tayin edildi. Babası, 1473'te Uzun Hasan'a karşı sefere çıktığında Cem'i Edirne'de bıraktı. Bu sefer sırasında ordudan uzun müddet haber alınamaması Osmanlıların hezimete uğradıkları söylentisini ortaya çıkardı. Cem, etrafındakilerin teşvikiyle ümeradan sadakat yemini almaya kalkıştı. Fakat padişah Otlukbeli Muharebesi'ni kazanıp dönünce Cem'e sadakat yemini edenleri idam ettirdi. Cem, Şehzade Mustafa'nın 1474'te ölümü üzerine Karaman eyaletine görevlendirildi. Karaman eyaletinin merkezi Konya'da bulunduğu süreçte tahsiline devam etti. Ata binmek ve silah kullanmak hususlarında kendini geliştirdi, halkın sevgisini ve takdirini kazandı. Fatih'in saltanatının son yıllarında Cem Sultan ile Amasya'da bulunan Şehzade Bayezid arasında tahtın varisliği hususunda rekabet başladı. Fatih şehzadeler arasındaki rekabette Cem'i tercih eder bir tutum sergiledi. Kanunnâme-i Âl-i Osman'da şehzadelere yazılacak hükümlerin elkabı bahsinde yalnız Cem isminin geçmesi ve yazılarda ona “*vâris-i Mülk-i Süleymanî ...oğlum*” Cem diye hitap edileceğinin yer alması bu tutumun bir göstergesi olmalıdır¹.

---

¹ M. Cavid Baysun, “Cem Sultan”, *İslam Ansiklopedisi*, C III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 69-70. Baysun bu çalışmasını daha sonra kitap hâline getirmiştir. Bkz. M. Cavid Baysun, *Cem Sultan, Hayatı ve Şiirleri*, Türk Klasikleri Serisi: 7, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul 1946.

Fatih, büyük bir seferin ilk hazırlığı sırasında 3 Mayıs 1481'de Gebze yakınındaki Hünkâr Çayırı'ndaki ordugâhında vefat etti. Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa, Cem'i tahta geçirmek için tedbirler aldı fakat Şehzade Bayezid'in payitahttaki adamları bu işe mâni oldu. Şehzade Bayezid taraftarlarının çıkardığı bir isyan neticesinde sadrazam öldürüldü. Şehzade Bayezid, 20 Mayıs 1481'de İstanbul'a ulaştı ve Osmanlı tahtına çıktı. Cem, babasının taht için kendisini seçtiğini ve II. Bayezid'in haksız bir şekilde tahta geçtiğini ileri sürerek ordu topladı ve Bursa'ya gitti. Bursa civarında 28 Mayıs günü gerçekleşen muharebede II. Bayezid'in kuvvetlerini yendi. Şehre girdi, kendi adına hutbe okuttu ve sikke bastırdı. II. Bayezid'e elçiler yollayarak devleti paylaşmayı teklif etti. Fakat II. Bayezid teklifi kabul etmedi. Cem, 20 Haziran günü gerçekleşen ikinci muharebede ağır bir yenilgiye uğradı. Konya'ya çekilmek zorunda kaldı fakat burada yeterince destek bulamayınca Tarsus'a, Mısır sultanından aldığı davet üzerine de Kahire'ye gitti. Kahire'de büyük ilgi gördü ve orada kaldığı süreçte Mekke'ye giderek hac vazifesini ifa etti. Cem, Anadolu'dan gelen haberler üzerine 27 Mart 1482'de tahtı ele geçirmek için yeniden harekete geçti. Fakat gerek destekçileri Karamanoğlu Kasım Bey ve Ankara Sancakbeyi Mehmed'in Konya yakınındaki Çukurçimen'de ve Konya Kalesi'nin muhasarasında başarısız olmaları gerekse kendisinin Ankara Kalesi önündeki mücadeleden bir başarı elde edememesi nedeniyle Cem tekrar güneye inmeye mecbur kaldı. Ereğli'ye kadar gelen II. Bayezid, Cem'e taallukatıyla birlikte yıllık varidatını almak kaydıyla Kudüs'e yerleşmesini teklif etti. Cem mücadeleden vazgeçmek istemediği için tüm başarısızlığına rağmen bu teklifi kabul etmedi. Artık Anadolu'da kalma ihtimali kalmayan Cem, Karamanoğlu'nun Rumeli'ye geçip Macar kralı ile birleşmesi yönündeki telkinlerinin etkisiyle deniz yoluyla Rumeli'ye geçmeye karar verdi. Bunun için gerekli gemileri Rodos'taki Saint Jean şövalyelerinin lideri Pierre d'Aubusson ile anlaşarak temin etti. Cem, 16 Temmuz 1482'de Mersin ile Silifke arasındaki Kerküs limanından ayrılarak vatanını terk etti, Anamur önünde bir Rodos gemisine geçerek 29 Temmuz günü Rodos'a vardı. Böylece Cem'in 25 Şubat 1495'te ölümüyle sona erecek on bir yıllık esaret serüveni başlamış oldu².

Rodos'tan Fransa'ya oradan da İtalya'ya giden Şehzade Cem'in maceralı hayatını ve özellikle Avrupa'daki esaret yıllarını konu edinen Türk kaynakları

² Baysun, "Cem Sultan", s. 70-74. Mahmut H. Şakiroğlu, "Cem Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C VII, İstanbul 1993, s. 283-284.

oldukça sınırlıdır. Bu kaynaklardan en önemlisi Cem'in maiyetindeki defterdarı Haydar Bey tarafından H 920 (M 1514)'de yazıldığı tahmin edilen “*Vâkıat-ı Sultan Cem*”dir. Bu eser Meclis-i Âyân reisiyken vefat eden Said Paşa'nın kütüphanesindeki nüshasından istinsah edilerek Mehmed Arif Bey'in ön sözüyle Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nın eki olarak İstanbul H 1330'da yayımlanmıştır. Şehzade Cem'le ilgili bir diğer kaynak ise “*Gurbetnâme-i Sultan Cem*” adlı eserdir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde kaleme alınan eserin yazarı bilinmemektedir. Bununla birlikte yazarın Cem'in maiyetinden olması ihtimali yüksektir. Zira eserin bir yerinde yazar, efendisinin ölümü üzerine Roma'da kaldığını ifade etmektedir. Bu eserin ilk kısmında Vâkıat-ı Sultan Cem aynen aktarılmış, ikinci kısmında ise Papa-Cem görüşmesi sözde İslamiyet-Hristiyanlık karşılaştırılması şeklinde yazılmıştır. Cem'in hayatı hakkında diğer önemli kaynak ise Hoca Saadetin'in “*Tâcü't-tevârih*” adlı eseridir. Hoca Saadetin, Cem Sultan'ın başından geçenleri bir risaleden alıntıladığını ifade etmektedir ki o kaynak da Vâkıat-ı Sultan Cem'dir. Hoca Saadetin'in Cem Sultan'ın hayatı hakkında yararlandığı bir diğer kaynak ise İdris-i Bitlisî'nin “*Heşt Behişt*” (1509) adlı eseridir. Bitlisî'nin Cem'le ilgili ana kaynağı ise eserini yazdığı tarihlerde sadrazamlık makamında bulunan, Cem'in esaret yıllarında II. Bayezid'in kapıcıbaşı rütbesiyle Papa nezdine gönderdiği Mustafa Paşa'dır. Cem'le ilgili Batı kaynaklarından ve belgelerden yararlanılarak hazırlanan zengin ve hacimli ilk monografi L. Thuasne'e aittir³. Dilimizde Cem'le ilgili bu türden ilk eseri ise Mehmed Tevfik Paşa yazmıştır⁴.

Mehmed Tevfik Paşa, 1855'te İstanbul'un Fatih semtinde doğdu. Bu nedenle Fatihli Mehmed Tevfik Paşa adıyla da anılır. İlk eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1877 yılında girdiği Harbiye Mektebi'nden 1880/1881 yılında Topçu Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Paşa, meslek olarak askerliği

³ Semavi Eyice, “Sultan Cem'in Portreleri Hakkında”, *Bellekten*, 38 (145), 1973, s. 1-2. Halil İnalçık, “A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II regarding Djem Sultan”, *Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional*, A. Nuri Yurdusev (Ed.), Palgrave Macmillan, New York 2004, s. 66-68. Bu değerlendirmede geçen kaynaklar için ayrıca bkz. İ. Hami Danişmend, “Gurbetnâme-i Sultan Cem”, *Fatih ve İstanbul Dergisi*, 2 (7-12), 1954, s. 211-271; Hoca Saadetin, *Tâcü't-tevârih*, İsmet Parmaksızoğlu (sadeleştiren), C III, 4. bs. , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999; Vural Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014; L. Thuasne, *Djem Sultan*, Paris, 1892.

⁴ Mehmed Tevfik, *Şehzade Cem*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1327.

seçmiş olmasına karşın tarihe daha fazla ilgiliydi. Namık Kemal gibi yetiştiği dönemin yazarlarından aldığı ilhamla henüz yeni mezun bir subayken *Telhis-i Tarih-i Osmanî* ve *Anibal* adlı eserlerini yazdı. Sultan II. Abdülhamid muhalifi olması nedeniyle uzun yıllar yurt dışında sürgünde yaşayan Paşa, II. Meşrutiyet'in ardından yurda döndü, *Şehzade Cem, Esatir-i Yunaniyan* adlı eserlerini kaleme aldı. Mehmed Tevfik Paşa'nın bir tarihçi olarak ünlenmesini sağlayan *Telhis-i Tarih-i Osmanî* adlı eseri idi. Bu eserin askeri idadilerde ders kitabı olarak okutulması son dönem Osmanlı subayları içerisinde Paşa'ya haklı bir ün kazandırmıştı. Paşa, II. Meşrutiyet'in ardından eserini Osmanlılık ideali çerçevesinde gözden geçirip devrine göre son derece sade bir Türkçe ile yeniden kaleme alıp *Osmanlı Tarihi* adıyla yayınladı. Amacı, Osmanlı tarihini Türkçe okuyabilen tüm Osmanlıların ciltler dolusu tarih kitapları yerine bu kitabı okuyarak bir roman okuyormuşçasına kolaylıkla okuyup öğrenebilmesiydi. Popüler tarihin Türkiye'deki ilk örneklerinden biri olan eser kısa sürede biner adetlik üç baskı yaptı ki bu da Paşa'nın maksadına ulaştığının bir göstergesiydi⁵.

Mehmed Tevfik Paşa'nın gerek kaleme alınış hikâyesiyle gerekse tarih ile edebiyatın mecz edilişi yani popüler tarih ürünü olması yönüyle Osmanlı Tarihi gibi ilgi çekici bir diğer eseri "*Şehzade Cem*"di. Paşa bu eserini Harbiye'den arkadaşı müteveffa Ferik Mehmed Şevki Paşa'nın hatırasını yaşatmak için kaleme almıştı. Harbiye'deyken Çamlıcalı Şevki olarak bilinen Ferik Mehmed Şevki Paşa⁶ yıllar önce Cem Sultan'ın kara kalem bir portresini çizmiş, bu portre Ferik Mehmed Şevki Paşa'nın vefatı sonrasında Mehmed Tevfik Paşa'nın eline geçmişti. Paşa bu portreden hislenerek bir Bursa seyahati sonrasında Şehzade Cem'le ilgili bir eser yazmaya karar verdi.

Tarihi sevdirmek amacıyla eserlerini kaleme alan Mehmed Tevfik Paşa, Osmanlı Tarihi eserinde olduğu gibi popüler bir tarzda, ayrıntılara girmeden

---

⁵ Mehmed Tevfik Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri hakkında bakınız: Ahmed Refik, "Mehmed Tevfik Paşa", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cüz 33, İstanbul H 1331, s. 564-569; Davut Hut, "Mehmed Tevfik Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C XLI, İstanbul 2012, s. 14-15; Ekmeleddin İhsanoğlu - Ramazan Şeşen - M. Serdar Bekâr - Gülcan Gündüz (Yay. haz.), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004, s. 390-391. Mehmed Tevfik Paşa'nın "*Osmanlı Tarihi*" için bkz. Fatihli Mehmed Tevfik Paşa, *Osmanlı Tarihi*, İsmet Sarıbal (yay. haz.), Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

⁶ Ferik Mehmed Şevki Paşa, 32. dönem (1894) kurmay subaylardandır. Bkz. Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul H 1315, s. 560. Mehmed Şevki Paşa'nın çizdiği kara kalem Cem portresi için bkz. Ek-1.

genel okuyucunun bir çırpıda okuyabileceği bir hacimde eserini kaleme almıştır. Bu nedenle Paşa'nın eserinde sunduğu tarihi verilerle Şehzade Cem'in hayatı hakkında o güne kadar yazılanlara katkı yapacak yeni bilgiler ortaya koymasını beklemek veyahut eseri Thuasne'nin eseriyle mukayese etmek doğru değildir. Fakat Paşa'nın Cem Sultan'ın hayatını anlatırken olayları eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı, bunu yaparken de temel kaynaklar olarak nitelendirebileceğimiz Hoca Saadettin ve Thuasne'nin eserlerinden ve de genel Osmanlı tarihlerinden yararlandığını belirtmek gerekir. Esasen Paşa'nın eserinin özgünlüğü Şehzade Cem'in şiirleriyle okuyucuya tarihi bir kişiliği roman tadında sunma başarısını yakalamış olmasındadır. Paşa, Şehzade Cem'in şiire olan ilgisinin pekâlâ farkındadır ve bu nedenle Şehzade Cem'in hayatını anlatırken çoğu yerde onun kaleminden çıkan beyitlere yer vermiştir⁷.

Mehmed Tevfik Paşa'nın Şehzade Cem kitabı günümüz harflerine aktarılırken metin üzerinde herhangi bir sadeleştirme yapılmamış, metnin aslına sadık kalınmıştır. Okumayı zorlaştıran transkripsiyon işaretlerinden mümkün mertebe kaçınılmış, orijinal metinde yer alan ve günümüzde Türkçe imlaları kullanımda olan kelimeler Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü'ndeki imlaları esas alınarak kullanılmaya çalışılmıştır. Metinde yer alan özel isimler ve yer adları ise asıllarına uygun şekilde verilmiştir. Orijinal metindeki sayfa numaraları çeviri metinde yer alan [ ] işareti içerisinde belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

---

⁷ Şehzade Cem babası Fatih Sultan Mehmed gibi şairdi. Henüz küçük bir çocukken Edirne Sarayı'nda Arapça ve Farsça dersleri almıştı ki on yaşlarında iken Kastamonu'ya sancak beyi (1469) olarak gittiğinde bir gazel yazdığı rivayet edilir. Şehzade Mustafa'nın vefatından sonra Konya'ya gittiğinde eğitime devam etti. Konya'da etrafına Sa'dî-i Cem, Haydari, Sehâyi, La'lî, Kandî, Şâhidî gibi şairler toplandı. Bu şairlere, bazıları Şehzade Cem memleketten ayrıldığında dahi onu yalnız bırakmadığından "*Cem şairleri*" denmekteydi. Şehzade Cem gerek bu dönemde gerek ağabeyi II. Bayezid'e karşı giriştiği taht mücadelesini 1481'de kaybedip memleketi terk ederek gurbette yaşadığı yıllarda şiirler kaleme aldı. Köklü bir kültüre sahip olması, klasik edebiyatı ve İran edebiyatını çok iyi bilmesi sayesinde zengin hayallerle dolu şiirler yazdı. Mükemmel bir şair değildi fakat klasik edebî mazmunları, kıssa, hikâye ve efsanelerle divan edebiyatının hayal dünyasına ait hususları iyi kullanmıştı. Şiirlerini yazarken ilham aldığı şairler Bursalı Ahmed Paşa, Şeyhî ve Nizamî idi. Şehzade Cem'in Türkçe Divanı, Farsça Divanı ile Cemşid ü Hurşid, Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan adlı mesnevileri vardır. Günay Kut, "*Cem Sultan (Edebî Yönü)*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C VII, İstanbul 1993, s. 284-286

AHMED REFİK, "Mehmed Tevfik Paşa", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cüz 33, İstanbul H 1331, s. 564-569.

BAYSUN, M. Cavid, "Cem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, C III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 69-81.

_____, *Cem Sultan, Hayatı ve Şiirleri*, Türk Klasikleri Serisi: 7, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul 1946.

DANIŞMEND, İ. Hami, "Gurbetnâme-i Sultan Cem", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, 2 (7-12), 1954, s. 211-271.

EYİCE, Semavi, "Sultan Cem'in Portreleri Hakkında", *Bellekten*, 38 (145), 1973, s. 1-49.

FATİHLİ MEHMED TEVFİK PAŞA, *Osmanlı Tarihi*, İsmet Sarıbal (yay. haz.), Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

_____, *Şehzade Cem*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1327.

GENÇ, Vural, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

HOCA SADETTİN, *Tâcü't-tevârih*, İsmet Parmaksızoğlu (sadeleştiren), C III, 4. bs. , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

HUT, Davut, "Mehmed Tevfik Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C XLI, İstanbul 2012, s. 14-15.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin - ŞEŞEN, Ramazan - BEKÂR, M. Serdar - GÜNDÜZ, Gülcan (yay. haz.), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004.

İNALCIK, Halil, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II regarding Djem Sultan", *Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional*, A. Nuri Yurdusev (Ed.), Palgrave Macmillan, New York 2004, s. 66-89.

KUT, Günay, "Cem Sultan (Edebî Yönü)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C VII, İstanbul 1993, s. 284-286.

MEHMED ESAD, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul H 1315.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. , "Cem Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C VII, İstanbul 1993, s. 283-284.

THUASNE, L. , *Djem Sultan*, Paris, 1892.

İsmet Sarıbal

[1] **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti**
Bursa Kütüphanesi
Numara 581

Şehzade Cem

Muharriri: Mehmed Tevfik

Şod bürka'ı rû-yı çü-mehat zülf-i şeb-asâ
Sübhâne kadîran ceale'l-leyle libâsâ
Molla Câmî

Oldu yüzünün bürka'ı ol zülf-i semen-sâ
Sübhâne kadîran ceale'l-leyle libâsâ
Sultan Cem

Ahmed İhsan ve Şürekâsı
1327

Mukaddime

[2-3] Bu risale bir terceme-i hâl olmaktan ziyade buraya derc olunan Şehzade Cem tasvirinin bir kitâbe-i takdirâtıdır.

Bir mektep arkadaşımın vaktiyle kara kalemle yapmış olduğu bu tasvir, birkaç ay var, elime geçti. O tasvire, onu tersîm edenin altına yazılan ismine baktıkça otuz beş sene evvelki çocukluk âvânı müfekkireimde teceddüt ediyor idi. Mektep künyesi “*Çamlıcalı Şevki*” olan refik-i sabâveti hatırlıyor idim.

İki sene oluyor. Musâbını affetmez bir hastalık onu çağından evvel aldı, götürdü. Terbiyesi, malumatı, vazifesinaslığı - onu tanıyanlarca - müsellemler olan Ferik Mehmed Şevki Paşa'yı hatırlamaktan bu eser vücuda geldi.

Onun vicdanındaki paklığı, nâmını tezkâra vesile olan eserin, Osmanlı hanedanı azasından - ulüvv-ı fitratı, hayat-ı telh-kâmiyesi ile tarihte değerli sahifeler tutan mümtazü'l-akran - Şehzade Cem'e taallük etmek tecellisi de gösterir.

İstanbul Saferü'l-hayr sene 1329, Kânunusani sene 1911

Şehzade Cem

[4] Milletın hafıza-i ihtiramında en acıklı, en rikkatli ihtisâsât uyandıran Osmanlı hanedanı şehzadelerinden iki simâ-yı necîbin biri Şehzade Cem diğeri II. Sultan Osman'dır.

Genç Osman taht-ı saltanatın bir necm-i ikbâli idi. Milletın iklîl-i şeref ve mübâhâtı üzerinde elmas bir çelenk gibi taşımak istediği on sekiz yaşında o civan padişahın, bî-rahm olduğu kadar haşin ellerle canına kıyılmak şenaati bir vak'a-i dil-sûzdur. Hamiyet ve fedakârlıkta onlara rehberlik eden padişahları uğruna fedâ-yı hayattan hiç kaçınmamış olan Osmanlılar nesilden nesile intikal etmiş müteneffirâne ve müte'ezziyâne duygular ile o hâ'ile-i tarihiyeyi bugüne dek hatırlayagelmişlerdir.

Bu ezâ-yı vicdanîyi ancak sabâhat-i seng-i envâr-ı necâbete iltimasıyla tecelli eden, katillerine karşı olan haşyet ve nefretin, şehadetine ağlayanlara karşı olan hoşnûdî ve rikkatin enmuzec-i tezahürü bulunan bir simâ-yı şahane ve mazlumânenin serî'ü'l-ihtirâz hayal-i musaffasına incizâb ile tehvîne çalışmışlardır.

Şehzade Cem ise yalnız pederi Fatih'in makam-ı saltanatını değil taht-gâh-ı fetânet ve irfanın cemm-i füyûzâtı olan zekâ-yı cevvalini de tevârüs etmek mevhibe-i fitratıyla mübeşşer iken doğmada [5] gecikmek kabahatiyle cezalanmaya mahkûm olmuş, affını ümit beyhude olan bu cezadan tahlis-i

gerden için baba toprağını terk ile nefisini iğtirâba mahkûm etmiş bir şehzade-i elem-dîdedir.

Fatih saltanatının son zamanlarında Mesih Paşa, memur olduğu Rodos Adası fethini bir neticeye erdirememiş idi. Ordunun yüz geriye dönmesi padişahın canını sıktı. İlbaharda askerinin yeniden Anadolu'da toplanması emrini verdi, kendi de mevkib-i hümayun başında Üsküdar'a geçti. Gebze'ye pek uzak olmayan "Sultan Çayırı" mevkiinde ordu kuruldu.

Otuz senelik metâ'ib-i harp ve sefer, meşâgil-i hükûmet, şahanede olsa vücut yıpratmakta tesirsiz kalmayan ezvâk ve âlâm-ı hayat, yaşı henüz pek ilerülük olmayan Sultan Mehmed'i vücutça yormuş idi. Bu ta'ab-ı vücut ile yakalandığı bir hummâ-yı muhrika onu Sultan Çayırı'ndaki otağında birkaç gün içinde yakıp kavurdu.

Fatih'in böyle nagehanî vefatı Amasya valisi büyük oğlu Şehzade Bayezid'i Osmanlı taht-ı saltanatına çıkarıyor, küçük oğlu Karaman valisi Şehzade Cem'i de - onun adını şarkta, garpta dâsîtân-ı enâm edecek - bedbahtâne bir serencama doğru sürükleyip götürüyordu.

Babası öldüğü anda henüz yirmi iki yaşını doldurmamış [6] olan Şehzade Cem, gençliğine rağmen ilim ve irfanı, ulüvv-ı cenâb ve kahraman-meşreblîği bir yerde toplayan mezâyâ-yı hulkiyyesi ile hanedanın sîti ma'âlîsini tevarüs etmiş bir Osmanlı şehzadesi idi.

Anası Ceza'ir-i Bahr-ı Sefid'den birinde Türk deniz fedaileri (*korsan*) elinde düşmüş, hüsn-i ikbâl ve tenâsüb-i endamı onu Osmanlı sarayına, padişah firâşına kadar götürüp yükseltmiş aslı Vedenikli bir esîre-i mukbile idi. Cem, hanedanın lisan-ı ırkı olan Türkçeden, manâ-yı vâzih ve şâmilî ile edebiyat-ı şarkiyyenin bugün bile müttekâ-yı rasîn ve nezihî bulunan Arap ve Fars lisanlarından fazla ana lisanı olan İtalyancayı yine o ananın feyz-i müzâheretiyle bir de Rumcayı daha âğuş-ı mâderde öğrenmiş olduğundan o lisanlarda da okuryazar idi. El sine-i şarkiyyeye vukûfu, Fatih asrı şuarasından Kazasker Veliyüddinzâde Müsahib Ahmed Paşa'nın,

Tarz-ı gazelde hâmesi ol şehzadenin

Bağ-ı iremde tûtî-i şirin-zebân idi

beytiyle senâhân olduğu veçhile onu hanedanının, zamanının şairleri, edipleri sırasına katacak bir merteye idi.

Babasının ulüvv-i tab'ına, kemalât-ı akliyyesine bir tevârüs-i irkî ile sahip olan Şehzade Cem bu meziyetlerin onda uyandırdığı hararetili emellerle babadan kalan mevki-i i'tilâ-yı şeref ve saltanata göz atmaktan kendini alamadı.

Padişahlığa gelecek kardeşi elinde can vermek tehlikesinin de bu cidâl-i ikbâlin bir sâ'ik-i bî-emânı olması hatırlardan çıkarılmamalıdır.

[7] Daha pek genç yaşında Karaman eyaleti valiliğine çıkarılan bu Osmanlı cemi İran edvâr-ı esâtîrinde şöret-yâb olmuş bir kisrâ-yı kadîm ile namdaş bulunmak sâ'ikasıyla değil - bulunduğu zamanın erkek şehzadelerine mahsus - bir terbiye-i racûlâne mukteziyâtıyla güreş etmek, kılıç urmak, gürz sallamak, ok atmak gibi Acemin behram gurlarını hatırlatan idmanlar, talimlerle de güçte, yiğitlikte teferrüd edenlerden idi.

Bu civan bahadıra, bu şair şehzadeye mutâva'at-ı dil-hâhâne ile münkâd ve meclûb olan Karaman Türkmenleri onu yalnız Konya kürsi-i eyaletine tasaddur etmiş görmekle kâni olamıyorlar, nice asırlar taht-gâh-ı kayâsir-i Rum olan Konstantiniye'de mevki-i ihtişamını bulmuş olan taht-ı saltanat-ı Osmaniye'yi babası Fatih'ten sonra ancak ona layık görüyorlar idi.

Fatih'in son sadrazamı Nişancı Mehmed Paşa da Karamanlı hemşerileriyle hem fikir ve emel idi. Padişahın vefat ve davet-i saltanat haberlerini Amasya'ya yolladığı bir sâ'î ile Şehzade Bayezid'e bildirdiği gibi bir ayak evvel payitahta yetişmesi için de el altından küçük şehzade Cem'e haberler uçurdu. Bu ulak, Amasya'da Bayezid'in adamı Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalandı. Mektubu ile birlikte vücudu ortadan kaldırıldı.

Halktan, askerden saklanmak istenilen vefat-ı padişahînin nasılsa yeniçeriler arasında şayi olması İstanbul'da azgın [8] bir isyana yol vermiş idi. Devam-ı ikbâlini Şehzade Cem'in tahta çıkmasında arayan sadrazam bu isyanın en birinci kurbanı oldu. Pederinin vefatı haberiyle makam-ı saltanat davet-nâme-i resmîsini alan Amasya Valisi Şehzade Bayezid yaratılışındaki fütûr ve bî-kaydî yüzünden gâh dağdağa-i hükûmet etmek gâh payitahta rûberâh-ı azimet olmak kararsızlığıyla birkaç günü tereddütler içinde geçirmiş, nihayet mütehayyizân maiyetinin iknaât ve istirhamâtını kabul ile yola çıkmış idi. Amasya'dan hareketinin dokuzuncu günü Üsküdar üzerinden İstanbul'a yetişti, Sarayburnu'nda reh-güzâr-ı hümayunda güya safbeste-i icbâl ve istikbal olan yeniçerilerin yatağanlarıyla çizdikleri yolu hâh nâ-hâh serptiği etek dolusu altınlarla kat ederek dâhil olabildiği Yeni Saray'da (*Topkapı Sarayı*) taht-ı saltanata su'ûd etti.

Alâmet-i mâtem olan siyah imâme sarılı olarak babasının cenaze namazını kılıp naaşını Fatih Cami ittisâlinde daha sağlığında hazırlanmış mezarına gömdürdükten sonra icrâ-yı hükûmete başladı.

Şehzade Cem'e gelince o, sadrazamın Yeniçeri asileri elinde katli, kendisine el altından gönderilen davet-nâme-i saltanatın yolda yakalanıp yırtılması, biraderinin İstanbul'a azimetteki tereddüdü, taht-ı ecdada ancak - küstahâne metâlibât ile karşısına çıkan - yeniçerilere fidyeye necât kabilinden ibzâl ettiği [9] atıyyeler sayesinde tasaddur edebildiği vâkı'alarından haber almış idi.

Âdâb-ı mutâva'at ve şeref-i saltanata nâ-muvâfık olan hep bu vekâyi'î büyük biraderinin vak'-ı şahane ile hiçbir zaman kâbil-i te'lif olamayan berş ve afyon kullanmak iptilasını pîş-i tetkik ve emelden geçirdi. Padişahlığa karındaşından çok nefsinde istihkak gördü, kanaat-i vicdan ondaki saltanat emellerini teyit etti. Emr-i celâdetine münkâd, mezâyâ-yı irfanına meftun Karamanlılardan râyet-i tasallutu altında toplanan yedi sekiz bin atlı başına geçti,

Hem-çü hurşid, şod revan ez şark

Ber-semend felek-mesîr çü-berk

beyt-i belîğinin nâtık olduğu semend-i azm ve emelini üzengileyerek Konya'dan Bursa'ya doğru ilgar etti.

Bursa'ya yaklaştığında reh-güzâr-ı azmine çıkan Ayas Paşa yeniçerilerini bir savlet-i dilrâne ile urup dağıtarak Bursa surları önünde satvet-nümâ oldu. Şehrin kapılarını, ahalisinin gönüllerini feth ve teshîr ile Anadolu'da padişahlığını ilan etti. İslam âleminde hâkimiyet ve saltanat alâ'im-i fârikasından addoluna geldiği üzere Cuma namazında adına hutbe okuttu, Bursa darphânesinde adıyla para bastırdı.

Bu teşebbüs ve icraat kanun ve teamüle göre padişah olan Sultan Bayezid ile nesil ve irfanına güvenerek padişah olmak isteyen [10] Sultan Cem arasında bir cidâl-i silah-bedestî intâc etmek zaruri idi.

Bursa sarayında ihtiyar-ı ikâmet etmiş olan şehzadelerin büyük halası Selçuk Hanım - ki Murad-ı Sâni'nin hemşiresi, Emir Çelebi'nin zevcesidir - Sultan Cem'in müracaat ve iltiması üzerine İstanbul'a gelip Rumeli ile Anadolu padişahlığının iki kardeş arasında taksim ve kabulü teklifiyle Sultan Bayezid nezdinde elçilik vazifesini deruhte etmiş idi. Hanım, hanedan-ı Osmanî ecell-i azasından bulunmak haysiyetiyle nezd-i şahanede mazhar-ı ihtiram oldu, hüsn-i kabul gördü ama teklifi cây-ı kabul bulamadı.

Artık Sultan Bayezid'e Cem'i Bursa'dan tard etmek, Sultan Cem'e de üzerine yürüyerek Bayezid'i geriye püskürtmek gerekiyor idi. Velinimetine karşı mükellefiyeti şiar-ı insaniyetten bulunan deyn-i vefayı para ile taviz etmek

tıynet-i nâkesânesiyle mecbûl olan başodacısı Yakup Bey'in yaptığı bürdek ile kuvveti ikiye bölünerek miknet-i mukavemet ve sebatı tezelzüle uğrayan Cem, Bursa Yenişehir'inde padişah askerine karşı perişanlığa tutulduğundan, Amasya'dan uzak olmayan Ermeni Geçidi yoluyla dağlardan Karaman'a çekilmekten başka ona çare-i necât kalmamış idi.

Validesi, zevcesi sultan hanımlar ile çocuklarını ve havâss-ı tevâbi'ini birlikte aldı, Konya'yı terk ile o tarihlerde Mısır [11] Memlûkları idaresinde bulunan Suriye tarihiyle Mısır'a iltica etti. Yolu üzerinde Kudüs-i Şerif'e uğradı. Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etti. Kahire'ye vusulünde Sultan Kayıtbay bir Osmanlı şehzadesine layık ihtiramât ile misafir mülteciyi kabul etti, hakkında riayetler ibzâlinde kusur göstermedi.

Sekiz yüz yetmiş altı Ramazan'ını Mısır'da geçirdi. İyd-ı fitrdan sonra ailesi ile tevâbi'ini Mısır sultanı nezdinde bırakıp yalnızca hacca gitti. Muhammedîlerin kible-gâh-ı ibâdâtı olan Ka'be-i Muazzama'yı tavafla Arafat'ta, nice binlerle dindaşların avâze-i tekbirleri arasında, kuvve-i kâhire-i ulûhiyyet karşısında baş açık arz-ı münâcât ve hâcât eyleyerek ra'şedâr-ı maneviyat oldu.

Menâsık-ı haccı ıydu'n-nahr ile ikmâlden sonra da Medine-i Münevvere'ye gitti. Orada Merkad-i Mübeccel-i Nebî'nin ka'b-ı şefaatine yüz sürdü.

Şehzade Cem, hacdan avdetinde ailesi arasında yaşamayı nizâ'-ı saltanatla uğraşmaya tercih eder görünüyor idi. Tebriz'de Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan'ın nezdinde iken Fatih oğulları arasına giren mücadele-i saltanatı haber alınca eski memleketine can atan Karaman-zâde Kasım Bey ile Fatih zamanında yeniçeri ağası iken Ankara valiliğiyle İstanbul'dan teb'îd edilen Mahmud Bey gibi onunla hem fikir ve maksat bazı ricâl-i Osmaniye'nin musırrâne müracaat ve ilhâhları şehzadeyi meydan-ı rekabette kılıncının [12] talihini bir daha denemeye çekip getirmiştir. Mısır Memlûklarının hîn-i hacette ona vaad-ı muavenette bulunmaları da bu teşebbüsâtın sâ'iklerinden biridir.

Cem, ailesini Kahire'de bırakıp (6 Mayıs sene 1482) Suriye ve Halep tarihiyle Adana üzerinden Karaman'a girdi. Tebriz'den gelen Kasım Bey teşvikâtıyla bütün Karamanlılar silah-ı isyana sarılmışlar idi. Sevgili şehzadelerinin vusulüyle şevk-i isyanları bir kat daha arttı. Yenişehir bozgunluğundan beri iki sene geçmiş idi. Bu müddet zarfında padişahın nüfuz-ı hükûmeti memleketin her yerinde te'eyyüde yüz tutmuş olduğundan şehzadenin

bu ikinci teşebbüsünde - Bursa'nın kapılarını ona açan hamle-yi ûlâya kıyasen - muvaffakiyeti pek de memul değildi.

Fatih zamanı muharebâtının yetiştirdiği erkân-ı askeriyeden İtalya'nın Adriyatik Denizi sahilinde bulunan “*Otranto*” fatihi Gedik Ahmed Paşa gibi tecârüb ve melekât-ı askeriyesi, yeniçeri üzerindeki hük-m-i nâfiziyle mü'eyyed bir serdar-ı sahib-zaferin, II. Sultan Bayezid tarafından -vaktiyle ona olan küskünlüğünü işini gördürmek için unuttur görünüp - Cem gailisini yok etmeye toplanan ordunun başında bulundurulması da muvaffakiyet-i me₂muleyi güçleştiren esbâbdan biri idi!

Mesleğindeki maharetiyle Cem askerinin kuvve-i savlet ve rasânetini arttıran Mahmud Bey'in Ankara'da bıraktığı ailesini kaldırıp [13] kurtarmak için askerliğine mahsus bir cüret ve süratle bir kuvve-i kalîle başında Ankara'ya doğru ılgar etmesi padişah ordusundan reh-güzâr-ı azimetine çıkan bir müfreze elinde itlafını intâc ettiğinden Cem'in kuvve-i tasallutu sarsıldı. Kasım Bey'le Taşeli taraflarına çekilmek mecburiyeti baş gösterdi. Sultan Bayezid huzur ve asûdegîyi ta'ab-ı cidâle müreccah tutmak yaratılışında idi. Uğraşmaktan ziyade işi sulh ile yatıştırmak istedi. Karaman Ereğlisi'nde şehzadenin mutemetlerinden mabeyncisi Sinan Bey, Bayezid'in adamlarıyla müzakereye girişti.

Şehzade Cem'in, Anadolu'nun ona terkiyle mukâseme-i memalik hakkındaki teklifi bu defa da padişah tarafından karîn-i is'âf görülemiyor “*Taht-ı saltanat bir nişanlı kıza benzer. İki erkeğe birden tenkîh ve tezvîcine cevaz olamaz.*” cevab-ı mülzemi ile redd-i teklif olunuyor idi. Fakat buna mukabil de şehzade ailesiyle Kudüs'e çekilip orada ihtiyar-ı ikameti kabulü şartıyla senede iki yüz bin duka altını muhassasat itasına muvafakat edileceği, saray içoğlanlarından ifraz edilecek yirmi müntehâb uşağın hizmetine tayini ile de vak' ve şerefine layık debdebe ve haşemde bulunulacağı, Koca Sekbanbaşı delaletiyle vaat ediliyor idi. Cem, ulüvv-ı cenâb-ı şehriyârâneye dokunan bu alışverişi “*Bir şehzadeye gereken para değil, bir mülk ve saltanattır !*” diye haykırarak red ve istihkâr etmiştir.

[14] Hâlbuki Karaman'da tezelzüle uğrayan miknet-i savlet ve mukavemeti ordu-yı hümayunun Konya'yı muhasaradan kurtarmasıyla daha çok inhilâle yüz tuttuğundan şehzadenin Kasım Bey'le İçeli'nin su'bü'l-mürûr dağlarına sığınmaktan başka çaresi kalmadı.

O yerlerde barınmağın güçlüğü anlaşıldığından Karaman-zâdenin teklif ve tensibiyle İçel'i sevâhiline yakın olan Rodos şövalyelerine - hürriyet-i şahsiyesine riayet olunmak kayd ve şurûtuyla - müracaata mecbur oldu.

*

* *

Şövalye reisi “d'Aubusson” Fatih-zâdenin müracaatını cana minnet bilmiş idi. İşte bir Osmanlı şehzadesine melce'lik etmek şeref ve iğtirâr-ı manevîsinden, artık Osmanlı silah-ı satvetine karşı şövalye ocağının idâme-i mevcudiyetini temin edebilmek menfaat-ı maddiyesinin bulunması d'Aubusson'u her türlü memulün fevkinde müstağrak-ı sürûr ediyor idi.

Şövalye reisi tarafından Şehzade Cem'in onlar nezdinde kaldıkça hürriyet-i şahsiyesinin her türlü taarruzdan masûn kalacağı hakkında yazılan ahd ve misak-nâmenin vürudu üzerine akab-gîrleri süvarilerin gittikçe daire-i ihatalarının darlaşmasından artıp yaklaşan tehlike altında bir halecân ile ama korkak bir halecân ile değil, fitratın mevhibe-i celâdetinden nasîbedâr olan ulvî yaratılışlı kahramanların mahsusâtından olarak encâm-ı mukadderatına bir metanet-i bî-pervâ [15] ile göğüs geren, baş tutan, bir halecân ile gönderdiği elçinin avdetini gözleyen şehzade, hürriyet-i şahsiye misak-nâmesini ona tevdi için bulunduğu sahile yanaşan Rodos yelkenlisine can atarak denize açıldı.

Hurâfât-ı Yunan'da Truva muhasara-i meşhuresi kahramanlarından Oileus'un oğlu Telemak nevâziş-i dil-firîbânesinin tazeliğe mahsus bir hicâb-ı tıfılâne ile esir-i dil-hâhı olduğu bir meleke-i esatiriyeden, onun adasından gözü arkada kalarak ayrılmış, râkib olduğu sefine serancamı ata yurdunu arayıp bulmak kaygısıyla engin denizin yutağan dalgalarına salıp gitmiş idi.

Şehzade Cem bu serencam-ı muhayyele güya bir hakikat misali yapar gibi baba ocağını belki bir gün dönüp nâ-ehil ellerden kurtarmak sevdasıyla ona temin-i hürriyet-i e'âl vaadinde bulunan bir şövalye adasına doğru ayak atabildiği bir sefine-i selameti enginlere salıyor idi.

Zahirde bu şövalye galiri bir sefine-i selamet görülür idi. Fakat şehzadenin istikbali için onun suda yüzer bir cins melamet olduğunu bu halası takip eden devre-i esaret gösterir.

Şehzadeyi Anadolu'nun Karaman sahilinden kaçırın yelkenlinin Rodos Adası'na muvasalatında bütün şövalye erkânı sahile şitâb ile mülteci-i mükerrerme Osmanlı hanedanı şerefine layık bir istikbal ve izaz ile kabul ettiler.

O mihmân-ı necibi, ikametine tehiyye ve tahsis etmiş oldukları konağa misafir ettiler.

[16] Şehzadeyi şövalyelerin kurûn-ı vustâ i'tiyâdâtından müntakil mübârezât-ı cengaverâne nümûneleriyle, oyunlarıyla muvâsalatı günlerinde eğlendirerek zaten şark töresinden bulunan bahadırılıkta daha genç yaşında şöhret kazanmış o mihman-ı asile muvaffakiyetsizliğin arttırdığı gurbet-zedelik acılarını unutturmaya çalıştılar.

Şehzadeyi avutan bu eğlenceler, şenlikler içinde Rodos şövalye tarikatı reisi *d'Aubusson* el altından padişah adamlarıyla muhaberelerden, mükâlemelerden geri durmuyor idi. Senede kırk beş bin duka altını tazminat-ı muttaride verilmek, şövalyelere ait ticaret gemilerine Osmanlı limanlarında birçok müsaadât bahşedilmek şartıyla Cem'in mâdâmü'l-hayat şövalyeler elinde kayd-ı esaretle alikonması, Sultan Bayezid ile şövalye ocağı arasındaki muhaberelerin, mükâlemelerin neticesi oldu. Lazım gelen muahedeler, tabii ilk taksidin tesviyesiyle, imza ve teati kılındı.

d'Aubusson sâlik ve mutekit bulunduğu Katolik mezhebi nâmına verdiği yemini böyle gizlice satıp nakz eyledi. Bu bî-ârâne nakz-ı ahd, kurûn-ı vustâ şövalyeleri nezdinde “*sözünün eri olmak*” teamülü haslet-i ber-güzîdenin artık eski ciddiyetinden, kuvvetinden düşmüş olduğunu âlem nazarında tahkik eden bir fiil-i muhnisâne idi.

Cenk eri olduğu kadar kilise eri olamayan bu rahip tutumlu asker ahd bozanlığını şehzade Cem'e, velev alışkanlık [17] sâ'ikasıyla olsun, itiraf edecek izzet-i nefisten henüz tamamıyla ta'arrî edememesinden olmalıdır ki şehzadeye açıktan söylemeye utandı.

Onun Rodos'ta kalması padişahın nezâret-i yakîniyesi ile donanma-yı hümayunun tazyik-i mütemâdîsi altında bulunmak tehlikelerini haiz olmasından, kendisi Avrupa memâlik-i garbiyesine gidecek olursa Papa'nın da müzâheret-i maneviyesiyle başına geçeceği - Almanya, İtalya ve Macaristan'dan teşekkül edecek - bir istislâh ordusunun kuvve-i muavenetiyle Rumeli'ye tahattî edilerek pederinin taht-ı mevrûsuna tasaddur âmâl ve makâsıdının bu suretle mazhar-ı teshilât olacağından bahislerle onun gizlice Venedik'e gönderilmesi zaruret hükmünü aldığına şehzadeyi iknaya muvaffak oldu.

1482 sene-i miladiyesi Eylül'ünün birinci gününe tesadüf eden 17 Recep 887 sene-i hicriyesinde mutemet ve harîmi olan biraderine şehzadenin

muhafazasını, geminin idaresini tevdi etti. Rodos şövalye gemisi Osmanlı şehzadesini aldı, Akdeniz enginlerine doğru yelken açtı.

d'Aubusson, ona senede 45.000 duka altını varidat temin eden bu kıymetli esiri kem nazarlardan saklamak isterdi. Onun yabancılar eline düşmesi kadar bir Osmanlı harp sefinesi yed-i iğtisâbına düşmesinden de korkuyor idi. Bu cihetle geminin izini kaybettirmek iktiza ediyor idi. Karındaşı "*Blanchefort*" [18] adlı şövalyenin emri altındaki "*galir*" şehzadeyi Rodos'tan çıkardıktan sonra hemen engine yol almadı. Cezayir-i Bahr-ı Sefid'den bir küçük adada gemiyi (*galir*) bin bahane ile demirleyerek orada bir ay kadar ihtifâ etti, izini mütecessis nazarlardan kaybettirdi. Nihayet hamûlesi "*yükte hafif pahada ağır olan*" yelkenliye Sicilya'ya doğru yol verdi.

Messina tarafından geçerken uzaktan görülmekte olan "*Etna Yanardağı*"nın bürkanı, fevvâreleri, alevleri - ömründe ilk gördüğü alâ'im-i tabiiye bulunmak cihetiyle - şehzadenin nazar-ı hayret ve istiğrâbını celp ediyordu. Yabancı gemiler tarafından görülüp yakalanmamak, onlarca pek kıymetli olan asaletli esiri elden kaçırmamak kaygılarıyla esnâ-yı seferde pek ihtiyatlı bulunuyorlar, her şeye göz kulak oluyorlar idi.

Altı hafta süren bu gizli, bu kaçak seyahatten sonra Nice Limanı'na vâsıl olabildiler (4 Ramazan sene 887).

Şehzade dostluklarına aldandığı, ihtiramlarına kapıldığı Rodos şövalyelerinin sahâbeti altında seyretmiş olduğu Sicilya Denizi'ni ona hatırlatan Nice sahillerinin, berrak bir semanın lutf-ı manzarasından zevk alıyor, ta'ab-ı seyahati, âlâm-ı nekbeti bayağı unutuyor idi. Bu ihtisâsât altında lisan-ı edep ve nezâhatından sâdır olan neşîdeler garba doğru yaklaştıkça ardında kalarak ondan uzaklaşan muazzez vatanın hatırât-ı [19] dil-firîb ve dil-gîri ile meşbû'dur.

Geminin Nice Limanı'nda demirleyip kalması günleri uzadıkça şehzadenin gönlü üzölmeye başladı. Rumeli hudutlarına yaklaştıracak, Macar toprağına bir gün evvel ayak atmasını teshîl edecek olan "*Venedik*" şehrine onu artık götürmelerini şövalyeye emretmek istiyordu.

Şehzadenin muhafızı "*Blanchefort*" Nice beldesi Fransa toprağında bulunduğundan kralın emri istihsal edilmedikçe oradan hareket imkânsızlığını ityân ile şehzadeyi avutmakta devama çalışıyor idi. Şövalyelerin maksadı Sultan Cem'i Venedik'e yahut Macaristan'a götürmek değil, onu ellerinde saklamak idi. Bu iğfalâta ciddiyet rengi vermek için de şehzadenin en muteber adamı olan, irfan ve kıyasetiyle tanılan "*Hatip-zâde Nasuh Çelebi*"yi kralın

müsaadesini almak memuriyetiyle güya Paris'e götürülecek imiş gibi birkaç şövalye refakatiyle yola çıkardılar. Cem'in adamına Nice'den üç dört konak uzaklaştığında yolunu, izini kaybettirmek onlarca güç bir iş değil idi. Zavallı Cem gönderdiği elçinin avdetini bir intizar-ı beyhudeyle dört ay bekledi. O günlerde Nice civarında salgın bir veba hastalığının zuhuru Blanchefort için hız-ı can edilecek bir vesile teşkil etti. Şehzadeyi hastalıktan sıyânet ile Nice'den kaldırdılar. Dağlık bir mıntıka olan Savoie cihetlerine (bugün Fransa'nın [20] "*Şarkî Alp*" eyaletinin bulunduğu kıtadır) "*Bugey*" dağlarında dar boğazda bina edilmiş "*Roussillon Hisarı*"na götürdüler ki burası da "*Hazreti Yahya*"ya nezr-i nefis ve vakf-ı hayat eden Kudüs şövalyelerinin manastırlarından biri idi. Yalçın kayalara yapışık bir duvar gibi görülen bir dağ eteğinde bina olunmuş kurûn-ı vustâ âsârından bulunan bu asr-dîde "*donjon*" asaletli mülteticiye sicn-i iğtirâb olmak üzere intihap edilmiş idi. Akıbet bu vahşet-âbâda atılınca şövalyeler elinde esir olduğunu bin türlü riyakârâne muamelelere, zahîrî ihtiramlara rağmen şehzadenin nazarından saklamak güç oluyor idi.

Şehzadenin Roussillon Şatosu'na yeni naklolunduğu zamanlar etraftaki köylüler hemen her gün hisarın pencereleri altına sürü sürü koşuyorlar, Kudüs şövalyelerinin esir ve misafiri bulunan Türkler imparatorunu (onların tabirince) pencere önüne geldikçe mütecessisâne nazarlarla temaşa ediyorlar idi.

Fatih'in otuz beş sene evvel Konstantiniye'yi fethetmesi Türk adını bu memleketlere kadar erişirmiş, onların nam ve şöhreti köylüler arasına yayılmış idi.

Bu tarihlerde Fransa Kralı *XI. Louis* vefat etmiş yerine oğlu *VIII. Charles* Frank iklîl-i hâkimânesini henüz on üç yaşında bir sabi-i mürâhik iken ser-tufûliyyet ve ikbâline giymiş idi. Yeni kralın tebrik-i cülusu merasiminden eyaletine avdetinde [21] Roussillon Şatosu'na misafir olan Savoie dukası Sultan Cem ile görüşmüştür. Duka henüz on dört yaşında olmakla beraber ırkî necâbet ve ferasetin onda uyandırdığı hissiyât-ı rakîka sevkiyle bir hanedan-ı müfehham evlad-ı kirâmından bulunan bu necâbetli esirin asker kıyafetli ruhbanlar elinde âzurde kalması mes'â'ibine samimi iştirak etmiş, kürsi-i eyaletine mu'âvedetinde şehzadenin esaretten tahlisine elinden gelen muaveneti dirîğ etmeyeceği vaadinde bulunmuştur. Sabâhat-ı siması pertev-i necâbetle mutarrâ olan bu nasranî prens şehzade-i Osmanî'nin esaret ve iğtirâb ile rencide gönlünü tefrîh etmiş, Cem ona karşı duyduğu meveddet ve riayetin bir tuhfe-i bahadırânesi

olmak üzere demiri altın işlemeli, kabzası murassa dimaşkî bir kılıncı prence vermiştir.

Şehzade ile prens arasında husule gelen bu muvâlât Blanchefort'un hoşuna gitmekten irak idi. Bilakis bu münasebâtın onlara muzır olabilmek ihtimalinden tehâşîye başladı. Şövalyelik haslet-i racûlânesinden ziyade ruhbanlık derin düşüncelerine isnadı daha doğru olan bir kayd-ı ihtiyat ile şövalyeler Cem'i o şahika-i cibâlin âğuşundaki sicn-i mesâ'ibden koparıp aldılar. İçine attıkları bir nehir gemisini "*Isere Suyu*"ndan - köylere kasabalara uğramaktan ictinâb ile yüzdürerek İsviçre dağlarından nub'ân ile Fransa'nın *Burgonya* eyaletini sulayan, ipekli kumaş mamulâtıyla şark ve garbın bâzâr-ı dâd u sitedinde daha o zamanlarda şöret bulan "*Lyon*" bender-i ticaretine münâkale hizmeti ifa [22] ile "*Marsilya Limanı*"nda Akdeniz'e akan - "*Rhone Nehri*"ne geçirdiler. Buradan "*Languedoc*" eyaletinde "*Velay*" toprağında pek seyrek insan ayağı basabilmiş bir kaya bağrındaki -adı bile unutulmuş- bir hacra' hisara şehzadeyi tıktılar, onu senelerce oraya mahpus bıraktılar.

Şehzade bu sicn-i mesâ'ibde günlerini öldürürken padişahın muhibb-i bî-ârî "*d'Aubusson*", Savoie dukasının onu ebedi muhafazalarından kurtarmak hakkındaki teşebbüsât ve müzâherâtından Sultan Bayezid'i haberdar ediyor fakat bundan kalb-i halîm-i şahanelerinin zerrece bile rencide olmaması için bu teşebbüsü akîm bırakacak tedâbîrin ittihazında kusur edilmeyip esirlerinin insan uğrağı olmayan bir yere kaldırıldığı teminatını da ilaveye şitâb eyliyor idi. Bu maruzat ve teminat mahzûzât-ı şehriyârîyi istilzâm ile kilise erbabının "*Rölik*" namıyla tebcîl edegeldikleri birtakım nadide tasâvir-i mezhebe ile biraderinin zindan bekçisi demek olan şövalye reisini müstağrak-ı iltifatı kılmaya râğbet-i şahaneleri dirîğ buyrulmuyor idi.

Nasuh Çelebi'nin nasılsa bir yolunu bularak Fransa Kralı VIII. Charles'a müracaatla şehzade hakkında reva görülen eza ve cefadan onu haberdar etmesinden olacak ki kral bir aralık şehzadenin istihlâsı teşebbüslerine kalkıştı. Bu teşebbüsten şövalyeler ürktüler. Daha emniyetli bir yer olmak üzere esirlerini Savoie [23] ile Fransa serhatlerinin nokta-i telâhukuna düşen "*Sassenag Şatosu*"na naklettiler. Bir taraftan tazyik görünce bu rehn-i şahaneyi buldukları topraktan ötekine nakildeki suhûlet hudut boyundaki bu şatonun intihabına sebep olmuştur. Sassenag Şatosu'nun bedbaht şehzadenin tehvîn-i âlâmına yardım edecek bir cây-ı dâsitân-ı mehabbet olduğu tarihlere geçmiştir. Şehzade henüz insanların gönül üzüntüsünü aşk ve sevdada unutmak yahut bir neşât-ı sevda ile dâ'iyye-i ikbâldeki muvaffakiyetsizliğin telafisini aramak

istidadında bulunduğu çağlarda idi. Babasının kaynak kanı damarlarında cevelan ediyor, bu dem-i hurûşân ruhlarına ateşin bir renk veriyor idi. Güzel gözlerinin dalgın olduğu kadar bahadırâne olan bakışlarının ruhlandırıldığı simâyı necibi, levendâne ve şahane endam ve refâtî nazarlara çarpar, o nazarları ona müncezib eder idi. Felek-zedelik onun çehre-i asili üzerinde bir zıll-i melâl bırakmış, bu zıll-i elem gönülleri ona incizâba koşturan bir sabâhat-ı diğerk bahşetmiş idi.

Bu genç, bu levend-meşreb, bu şair-tıynet şehzadeyi Osmanlı tahtından - iş'a-i iclâli ile Şarkî Roma kürsi-i mefahirinin pertev-i ikbâlini bir inhisâf-ı küllîye uğratan Osmanlı tahtından - çekip koparıp “*Dauphine*” ellerinde sahne-i hayat-ı akvâmdan silinip uzaklaşmaya başlamış olan kurûn-ı vustâ yıkıntılarında kalma bir hisar eskisine atan mukadderât ve serencamın dürüşti-i bî-rahmânesi [24] yaratılışının ona bağışladığı büyüklüğü te'âlîden te'âlîye çıkarıyor idi.

Rodos şövalyelerinin esirlerini yed-i emanetine tevdi ettikleri “*Sassenag Şatosu*” sinyorunun kızı bulunan “*Philippine*”nin herkesten ziyade bu me'âlî-i tabiat, bu mehâsin-i neseb nazar-ı takdir ve incizâbından dûr olamıyor idi.

Kızın nâsiye-i şebâbında üstad-ı fitratın nâ-kabil-i taklit bir maharetle resmettiği hutût-ı melâhat, tavır ve refâtârında o yerlerin avam halkından mütemyiz bir eser-i necâbet enzâr-ı takdire çarpmakta idi.

Şehzadenin husul-i istirahatini temin, emirlerinin icraatına nezaret için her gün huzuruna çıkmayı vecâ'ib-i mihman-nüvâzîden gören bu dil-rübâ asilzade Cem'in gönlünde yavaş yavaş yerleşen ve fakat zabtı kabil olamayan bir temayül vücuda getirmeye başladı. Bu temayül iptidalarında adi bir gönül avutması gibi görünürken git gide iştigâlât-ı hayatın en başlıcaları sırasına geçen bir meftûniyet-i sahîhaya münkalib olmuş idi.

Çeşmân-ı siyah mestine iftâh gönüldür

Ebrularının da hedefi sine-i güldür

Oldu gonca yüzüne zülfün nikâb

Sân nihân oldu bulutta âfitâb

[25] gibi medâyih ve takdirât şehzadenin, bu macera-yı aşkı kendi lisaniyla ahlâfa haber veren, âsâr-ı şairanesindedir.

Yâverî-i talih ile padişahlığa gelince Hristiyan muhibbe-i mukbilesini Osmanlı tahtının ka'b-ı ikbâline eriştirmek imalarından olsun, gizlice bir izdivaç vaadinden olsun, kızının bu mu'âşakasına şato sinyoru göz yummuş, işte bu

hayat-ı âşikâne şehzadenin senelerce süren idbâr ve felaket talihinde bir necm-i saadet olmuştur.

Dauphine eyaleti “*râviyân-ı ahbârînin keşîde-i silk-i sutûr*” eyledikleri hikayât ve dâsitâna bakılınca bu mu'âşaka-i sicnin şâhid-i sevdası olarak bir oğlan çocuğun doğduğuna, güzel *Philippine'nin* bu çocuğu zâhirde bir genç iç oğlanı gibi büyütüp erkekliğinde kişi-zâde müte'allikâtından bir kızla tezvîc ettiğine, bunların muammer olduğuna hükmetmek lazım gelir.

Cem'in bu âvân-ı hayat-ı sevdakârânede Hafız Şirazî'yi taklit ile o üslupta aşk ile felsefe ile memzûc Farsî gazeller söylediği meşhurdur.

Philippine'nin teshilâtına mazhar olarak Cem'in bu şatodan firar teşebbüsünde bulunduğu oralarca mütevâtirdir. Güya bir ipe bağlı olarak prensin hisardan Fransa'ya firar tasaddîsiyle hendeğe ittiği esnada yakalanıp bu firarda şerik-i töhmet cezasıyla *Philippine*,

Ben veda eylerken oldu zehr-i katilden beter

Buse vermekte dehân-ı sükker-efşanın senin

[26] gibi tezallümât-ı sevda-perestâne takdir ettiği acıları yâda götürecek bir dürüşti-i bî-rahmâne ile âşığı, efendisi âğuş-ı rahminden koparılmıştır.

Bu iftirâktan sonra Rhone Suyu sahillerinin hacra' bir şatosu, beşinci defa tebdil-i mevki etmek üzere prense menfâ tayin olundu. Bu hâlde bile sevda, gizli ve pek seyrek muhaberât ile iki gönlü arada birleştirmeye yol buluyor idi. Cem ile hisar güzeli arasında teati edilen muhabbet-nâmelerden bazı parçalar şark mahzen-i evrakında el-ân mevcut imiş.

Bu eyyam-ı mesâ'ibin ancak iki senesinde şehzadenin âlâm-ı esaretini unutturabilen, hicran-ı vatana tesliyet-bahş olan devre-i sevda işte böyle acıklı bir akıbetle nihayet bulmuştur.

d'Aubusson şehzadenin izini, onu kurtarmak niyet ve teşebbüsünde bulunan prenslerin tazyikâtına karşı, yok etmek için biçare esiri şövalyelere ait şatodan nakletmek tedbirine müracaat etmiş idi.

Yörükler hayatını andıran bu serseriyâne esaret de üç sene sürdü. Âkıbet şehzadenin Fransa'da “*Limousine*” eyaletinde *d'Aubusson*'un aile mâlikânese olan “*Bourgneof Hisari*”nda kilit altında tutulması çare-i yegâne görüldü. Bu şato şövalyenin hemşiresi ikametgâhı olmasından onlarca en emin bir mahbes olarak intihap edilmiş idi.

[27] *Müverrih Saadettin*'in şehzade rüfekâ-yı iğtirâbından bir bendesi ifadâtına atfen kayd-ı rivayetine göre yüksek bir kayanın bağrında bina edilmiş dört cepheli bu kule sekiz kat idi. Dördüncü kat şehzadenin ikametine tahsis

edilmiş, diğer katlara havâss-ı nüdemâsı ve bendegânı ile muhafızları olan şövalyeler yerleştirilmiş idi. Burada gönlünün yaralarını, merâret-i esarete inzimâm eden âlâm-ı sevda-perestîsini telyîn eyleyen Philippine'nin mektuplarından da mahrum bırakılıyor idi.

Eyyâm-ı iğtirâbda ona birkaç sene nedime-i ruh, harîme-i hayat olmuş olan güzel Dauphine'liyi gâh,

Diriğ der-heves in ömr-i bî-vefa be-güzeşt !

Meğer ki bâd-ı hevâ bûd der-hevâ be-güzeşt !

gibi hakîmâne ve mütevekkilâne gâh,

Ke migüzeşt, ke bû-yı bahar mi-âyed

Ze-lalezâr meğer gülizar mi-âyed !

gibi şühâne ve kalender-meşrebâne nevhât ve tazallümât ile dil-âzerdesinin perî-i dil-nüvâzı olarak saklar gider idi.

Ol dem kanı ki ka 'be-i kuyûn mekân idi

Arâm-gâh-ı gönlümün ol âsitân idi

Ol dem kanı ki mesken idi eşigün Cem'e

Hayfa ki geçti bilmedik ol hoş zaman idi

terâne-i hüzn-âlûduyla elinden kaçırdığı dil-nüvâzın dil-figârlığından [28] tahlis-i nefis edemediğini işrâb eder durur idi.

Gün geçtikçe artan bu ızdırap onu, bir yolunu bulabilip sicn-i beladan kurtulmak teşebbüsâtına müracaata bile sâ'ik oluyor idi. Mutemetlerinden Hasan Bey bu hisarın dış duvarını aşmak yolunu buldu. Bourbon prensine efendisinin esarete çektiklerini anlatarak tahlisine yardım edecek izleri ona teşrih ve tafsil etti.

Roussillon Şatosu'nda vaktiyle dağıtılan adamlarından Celal Bey bütün Almanya prensleri dairelerini dolaşarak velinimetinin tahlisine bir sa'y-ı beyhûd ile çalışmış idi. Umduğu neticeyi elde edemeyince Bourgneof Şatosu'nu aradı, buldu. Gönlünün rızasıyla efendisinin âlâm-ı esaretine iştiraki cana minnet bildi. Ona nice senedir irak düştüğü âlemden havadisler getirmiş, tesliyet-bahş olacak sözler ile şehzadeyi, velev anı olsun mahzûz edebilmiş idi. Bu tesellilerden başlıcası Fransa kralı ile Macar kralının, bir de Papa'nın bir taviz mukabilinde şehzadeyi kayd-ı esaretten kurtarmaya çalıştıkları haberi idi.

d'Aubusson bu sahib-i nüfuz talipleri vaatlerle oyalıyor, bir kıymet-i mümtâzeyi haiz bulunan dest-i gadrindeki rehn-i şahanenin itlâkı için taviz miktarını arttırdıkça arttırıyor idi.

İzzet-i nefisten nasibi olmayan bedbahtlar nezdinde “iş becermek” yahut “çok bilmek” tabirleri ile tavsif ve takdir [29] edilegelen nâkesâne ef'âl ve teşebbüsten sıkılmayan şövalye, ecnebi saraylarında metanın revacını arttırmaya çalıştığı gibi şehzadenin nasılsa elde edebildiği hâtemi ile tevşih edilmiş sahte nameler tertibine kadar becerikliği ileriye sürmüş, onun itlâkı uğrunda sarf edileceği bildirilen bu mektuplarla Kahire'deki validesiyle zevcesi sultanları iğfal ve rikkatlerini celp ile de birçok para çekiyor idi.

Bütün âlemi iğfal eden bu mütenezzilâne maharetler cümlesinden olarak Sultan Cem'in ona itimat ve teveccühünü kazanmayı da unutmadı. Şehzade, ecnebi prensleriyle giriştiği müzakereler neticesinde şayet istirdâd-ı hürriyet edince dâ'iyye-i rekabete meydan-ı mücadeleye yeniden atılabilmesinden ürkerek teşrif edebileceği serîr-i saltanat-ı Osmaniye'de gönülden bağlandığı kin sevkiyle ona uracağı sille-i te'dîbden yakasını kurtarmak çarelerine baş urmak ihtiyatkârlığında bulunuyor idi.

Cem'in mebâdî-i idbârında Rodos'ta alıkonulmuş adamlarından kapıcıbaşı Sinan Bey ile Ayas Bey'i kayd-ı esaretten itlâk ile Bourgneof Şatosu'na velinimetleri nezdine göndermiş, bu hud'aya güya bir mecburiyet-i siyasiye ile elinde sakladığı şehzade hakkında gönü samimi hürmetler, pederâne şefkatlerle mâlî olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Rodos şövalye ocağıyla Fransa saray-ı kralîsi [30] arasında Şehzade Cem'in itlâkına dair müzakerelere, mukavelelere girişildiğini haber alan Sultan Bayezid-i Sâni'ye gelince, Fatih zamanında ele geçip hazine-i hümayuna alınmış kilise röliklerinden bazı tasâvir-i nasraniyenin - bulunduğu mevki-i i'tilâ-yı zî-şerefe pek de yakışık almaz bir surette - takdimiyle krala cemileler göstermek istemiş idi. Ehl-i Saliblerin “Bizans” âsâr-ı mamuriyeti ile tefârik-i muazzeze-i kinisâ'iyesini yağmaya koyuldukları zaman değerlidir zehâbında buldukları bu tasâvirin - birçoğunun mukallid olduğunun anlaşılmasıyla - sonraları eski kıymeti kalmadığından padişahın bilhassa bir heyet-i sefarete tevdi ile kralın pişgâh-ı sürûr ve şükranına arz ve takdim etmek istediği ahmak aldatan hediyeler VIII. Charles nezdinde cây-ı kabul bulamadı. Hatta bu gönül avutacak hediyeleri isale memur olan Osmanlı sefirini kralın kabule rağbet göstermediği mervîdir. Hatip-zâde Nasuh Çelebi'nin ifadatıyla hakkında bir meyl ve incizâb duymaya başlayan VIII. Charles şehzadenin itlâkına alakadar görünüyordu. Cem'in Papa'ya teslimi için d'Aubusson nezdinde ısrarlarını arttırmaya başladı.

Napoli kralı aleyhinde İtalya'ya bir sefer icrasını tasmm etmekte olan Fransa kralının icrâ-yı makâsîd ve âmâlde müşkilâta uğramamak hesabıyla şehzadeyi nezdinde bulundurmak isteyen Papa'ya yaranmak için itlâk meselesini tervîc ettiği müsteb'ad değildir.

[31] d'Aubusson biri Katolik kürsî-i ruhanîsinde, diğeri Avrupa-yı garbînin umûr-ı siyasiyesinde sahib-i nüfuz birer serîr-i saltanat üzerinde ferman-rû olan bu iki hükümdarın temayülâtını ısgâ etmemek cüretinde bulunamazdı. Şövalye ocağının bir padişah oğluna karşı - artık mûcib-i âr ve şeyn olacak bir mertebeyi tecavüz etmiş olan - dürüştâne ve bî-rahmâne muamelatı ocaktan müteneffir olacak derecede Avrupaca çirkin görünmeye başlaması da şövalye reisini düşündüren mü'essirâtan idi.

Vatikan'ın ocağa bahşetmek vadinde bulunduğu imtiyaz ve müzâheret Sultan Bayezid'in 45.000 duka altını tavizât-ı seneviyesinden daha değerli görüldü.

Nihayet Cem, Bourgneof'dan kaldırılıp Marsilya'ya oradanda Toulon'a sevk olundu. Papa'nın, orada vüruduna intizar ettiği, murahhası rahibe tevdi kılındı. d'Aubusson asker idi, silk-i râhibânda bulunmamakla beraber bu hizmetin mukabilinde ser-i ihanetine kardinallik serpuşunu koymakla Papa tarafından taltif olunuyor idi.

Dokuz seneye varan kayd-ı esaretten - maiyetinde şövalyeler ile dostlarından teşekkül eden bir heyet-i tevkîriye bulunduğu hâlde - ona son mahbeslik eden bu yerden (Bourgneof) âkîbet-i şahane bir suretle ayrıldı, vâsil olduğu Toulon'dan iki Rodos galirisi onları aldı, Roma'ya gidilmek üzere İtalya sahiline doğru yelken açtı.

[32] Papa "VII. Innocent" in biraderi - İtalya'nın Akdeniz sahilinde bir liman olan - "Civitavecchia"ya kadar Cem'in istikbaline geldi. Cem-i Osmanî debdebeli bir alay ile Roma'ya giriyor idi. Pek ağır işlemeli bir gâşiye örtülmüş ihtişamlı güzel bir ata binmiş olan şehzadenin şarka mahsus libas ve eslihası onun istikbaline, temâşâsına koşan Romalıların enzâr-ı hayret ve ihtiramını okşuyor idi.

Fransa'nın, Avrupa'nın şövalyeleri, şehzadenin maiyet-i hususiyesini teşkil eden parlak takımlı, bahadır vaz'lı Osmanlı atlıları, Papa nezdinde bulunan ecnebi sefirleri, kardinaller, papalar ikametgâhı "Vatikan Sarayı"nın mabeyncileri, Papa'nın maiyet muhafızlarını teşkil eden silahşörleri bu muhteşem merasim ve istikbal alayını teşkil ediyorlar idi. Silah satvetiyle Şarkî

Roma'ya girmiş olan Fatih'in oğlu Sultan Cem, ondan kırk sene sonra Garbî Roma'ya fakat dostane bir suretle kademzen-i iclal oluyor idi.

Vatikan Sarayı'nda misafir edildi. Papa'ya takdim olunduğu gün kendisinin İslâm dininde bulunduğunu ve Osmanlı hanedanından bulunmak şerefât-ı nesebini her yerde olduğu gibi burada da unutmayan Cem, mihmandarına borçlu olduğu riayet ve şükran vecâ'ibinde kusur göstermemekle beraber Papa huzurunda - Nasranîlere mahsus merasim-i âdâbdan bulunan - diz çökmeyi ona yakışan vakar-ı şahane [33] ile reddetmiş, başındaki imameyi de muhafaza ederek bu vakar-ı şahaneyi bir iklîl-i teamül-perverâne ile tetvîc eylemiştir.

Bu merasim-i mülakatta onu esarettten kurtaran Papa'ya doğru ilerleyip şarkın âlem-i İslâm'ında mutat olduğu üzere akran muamelesi olarak şayan-ı riayet mihmandarının omuzlarını öpmekle iktifa etmiş idi.

Böyle muhteşem merasimde bulunması Vatikan teşrifatından bulunan hazirûnun muvâcehelerinde resm-i kabulün icrasından sonra Papa, mihman-ı necîbi ile suret-i hususiyede çekilip görüşmüş, şehzade ona senelerce çektiği mesâ'ibden, mahbeslerinden bahislerde bulunup anasından, zevcesinden, çocuklarından bî-rahmâne bir dürüşfî ile ayrılmış olmasından şikâyetler etmiştir.

Lisanındaki fesâhat tavrına, simasına intiba etmiş olduğu gibi ifadesinde beliren ihtiraz ve âsâr-ı melâmet VII. İnnocent'in gözlerini yaşartacak derecede rikkat-i kalbini celp etmiş idi.

Bu dünyada ona yegâne kıymetli ve muazzez kalabilmiş olan ailesine bir gün evvel kavuşuk için hemen Mısır'a gönderilmek arzusunu izhâr ediyordu. Fakat Papa derhal Mısır'a gitmek şehzadenin ikbâl ve istikbalini, bir de onu ecdadının serîr-i ihtişam ve iclâlinde görmek isteyen Nasranî prenslerin âmâlini düçâr-ı tezelsül edeceğini bir lisan-ı lîn ile ona ifhâm ederek şimdilik bu seyahatin muvafık olamayacağı cevabını veriyor idi.

[34] Macar kralının, şehzadeyi Tuna'yı imrâr ile temin-i maksat edebilmesi için, bir orduyu ona hazır tutmakta olduğunu anlatıyor, eğer nasraniyeti kabul edecek olursa bütün Hristiyan prenslerinin muavenet ve müzâheretleri temin edilmiş olacağından bu sayede hem me'âliyât-ı semevâtı, hem de serîr-i saltanat-ı ecdâdı kazanacağını Papa ona teklif ve ityâna kadar varıyordu.

Bütün dünyanın hakimiyeti dinini ona istihkâr ettirmeyeceğini her türlü ihtimalin fevkinde zaaf-ı kalbe mâlik olsa bile ihanet ve i'tizâlin onu hakk-ı saltanattan iskât ile gıyabında biraderinin Osmanlı kuzzâtından tav'an ve kerhen

almış olduğu hüküm-i mütegalibâneyi işte bu ihanetle teşrî' etmiş olacağını ityân eden Cem nezdinde bu teklif mâlâyutâk bir redd-i sarîh ve kat'îye uğradı.

Papa İnnocent itidal-i efkâr ve ef'âl ashabından olduğu kadar mensup olduğu ırkın mahsusatından bulunan kiyâset ve siyaseti kavrayan ashab-ı fetanetten bulunmakla hemen mükâlemenin tarz-ı cereyanını değiştirmiş, şehzadeyi müzâheret-kârâne, dostâne riayetlere müstağrak ile tatyîbinde kusur etmemiştir.

Nasranî prenslerin ittifak mutasavveri taht-ı Osmanîyi biraderi elinden koparıp alabilmek için Macaristan'a davet olunmasına intizâren bu defa da birkaç seneyi - muhteşem olsa da ona yine menfâ demek olan - Vatikan Sarayı'nda geçirmeye mecbur oldu.

Mısır'dan Roma'ya gelen Memlûk sefiri şehzadeye - serîr-i Osmanî'de [35] ikbâl-nişîn etmiş gibi - yer öpüp arz-ı tevkîrât etti. Validesiyle zevcesinden getirdiği mektupları tevdi ile aile-i necîbânesinin sıhhat ve ahvalinden onu haberdar eyledi. Bu görüşmede idi ki d'Aubusson'un aile-i şehriyârîlerini iğfal ile yirmi bin altın yed-i ihtikârına geçirdiği meydana çıktı.

Papa İnnocent izzet-i nefesine, kinisanın şerefine dokunan bu ef'âlî levmi ile mağsûb paranın bir kısmını şövalyelerden istirdâd edebildi.

Şehzade hakkında Nasranî prenslerle bitip tükenmek bilmeyen mukâlemeler, teklifler cümlesinden olarak Sultan Bayezid'in mutemetlerinden Koca Mustafa Paşa'nın Roma'ya memuriyeti şehzadenin Papa nezdinde mâdâmü'l-hayat mahbusiyetini istihsâl edebilmek için senede 50.000 duka altını tavizat teklifine dair idi. Emel-i şahane kardaşının tevkif ve tescîn-i mü'ebbedinden daha öteye gidiyor idi ama VII. İnnocent'in iyi yürekli olması hilm tab'ı, nezaketli bulunması elçi paşayı bu teklife cüretten alıkoymuştur.

Bu aralık Cem'in katli hakkında zuhura gelen bir teşebbüste - ki müteşebbisin Papa emriyle idamını intâc etmiş idi - Sultan Bayezid'in parmağı olduğu rivayeti vardır. Bu teşebbüs-i cinayet-kârâneye iştirak edenlerden bir derbederin - o zamanlar âdât-ı müsthecenesinden olup tahattürü bile bugünkü cem'ıyyât-ı medeniyenin şî'âr-ı rakîkine nazaran yüzleri kızartacak olan - işkence zor ve ezasıyla işte [36] sultanın esâfil imrendiren mev'ûd altınlarının âmil olduğunu itiraf ettiği Vatikan defâtir-i a'mâlında mukayyittir.

Bu tarihlerde (M 1592) Papa İnnocent vefat etmiş idi. "VI. Alexander" ünvanıyla "Borgia" Papalık sandalî-i ruhanîsine su'ûd etti. Menâhîden ictinâb, ezâ-yı vicdandan tehâşî gibi me'âlîyâtı bütün ayaklar altına almış olan bu Papa nezdinde padişahın cüret-i metâlibâtı daha artıyor idi.

Borgia, Papalık makamını birtakım ef'âl-i nâ-becâ ile mahrum-ı şeref eden bir tıynet idi. Mevki-i ikbâlini adam öldürmekle, cinayetlerle takviye ve idâme etmiş nihayet ömrünü de bir zehirle bitirip yok etmiş bir yadigâr idi.

Sultan Bayezid Hristiyan prenslerle onların, hususuyla o zamanlar, müttekâ-yı manevîsi olan Papa hakkında ahz-ı malumat için Avrupa memleketlerinde bulundurmakta olduğu - para uğrunda her fisk ve menâhîyi icrada leş üzerine harîsâne diş uran aç keller gibi - her köşeyi dolaşan, tecessüs eden İtalyan, Grek casuslarıyla Papa Borgia'nın bu hâlinde kesb-i vukuf edecek inceliklerde terâhî göstermiyor idi.

Bu tıynet ve ef'âlde bir Papa'nın kiliseye satın alınan, gıyaben eşedd-i cezaya mahkûmbir mültecinin başını da satması müsteb'ad görülmediğinden Bayezid bir nâme-i hümayun ile defa-i sâniye olarak Koca Mustafa Paşa'yı Roma'ya gönderdi.

[37] Papaların mahzen-i evrakında nüshası bugüne dek mahfuz kalan nâme-i hümayun "*Cem'in Fransa kralı eline geçmesi hem menfaat-ı şahanelerine hem de Papa'nın menfaatine mugayir olacağından bahisle nasıl olsa elbette bir gün tutulacağı ölüme, izâ'a-i vakt ile onun temdîd-i mesâ'ibine meydan bırakmadan bir an evvel teslimi için şehzadenin başı kesilmesini*" iltimas ve tavsiye ediyor idi.

Suret-i muhibbânede yapılacak bu hizmet mukabilinde 300.000 duka altını teklif ediliyor, memalik-i Osmaniye'de ikamet eden ve seyahat edecek olan Latinler (*Katolikler*) hakkında müzâheret-i seniyye de ilaveten vaat olunuyor idi.

Bu mukâtebe üzerine Papa'nın baş teşrifatçısı bulunan rahip sefaretle İstanbul'a gönderildi. Fakat şehzadenin katline cesaret olunamadı. Senede kırk beş bin duka altını tavizât mukavelesiyle şehzade iki sene daha "*ferişte-i mukaddes*" manasına gelen "*Saint-Ange Şatosu*"na nakl ve hapsolundu ki burası "*Adrian İmparator*"un mezarı idi. İşin gidişine göre o mahbesde şehzadeye hürmet ediliyor, ya gah hakkındaki riayette ihmal olunuyor idi.

Bu mertebe sürekli, sürekli olduğu kadar nâ-meşru bir ezaya hiçbir prensin tutulduğuna tarihlerde misal göstermek müte'assirdir.

*

**

[38] Papa'nın bu tarihlerde müttefiki bulunan VIII. Charles bir Fransa ordusu başında Napoli kralı aleyhine olarak Şimalî İtalya'ya tahattî etmiş, Roma'ya doğru ilerliyor idi. Modası henüz ortadan kalkmamış şövalye meşrebli

kralın Papalık sandalî-i ruhanîsinde Borgia'yı ibkâ edip etmeyeceğinde o mütereddit idi. Yerinde alıkoyacak mı ? Yahut dâ'iyeye-i tegallüb ile cinayâtının cezasını mı verecek idi ? Burası meçhul idi. Bu cihetle Papa, oğlu "Sezar Borgia"yı beraberine alarak Cem'in mahbesi bulunan ferişte-i mukaddes hisarına kapandı.

Kral ile Papa arasında müzakerât başladı. Papa, oğlu Sezar Borgia'nın tebdil-i maksatla Napoli kralı aleyhine olarak kendisiyle birleşmesini Charles talep ediyor idi.

O zamanın kiyâseti Kral Charles'a şehzade hakkında mürüvvet-mendâne bulunmayı unutturmuyor idi. Çocukluğundan beri kurûn-ı vustâ şövalyeliğine ait romanlar okumak itiyadıyla hayalât-ı kahramanîye meclûb olması da onda ihtisâsât-ı civanmerdâne uyandırmış idi. Hakkında bir hükümdara, bir şehzadeye layık muamelat-ı riyakarânede bulunulması şartıyla Cem, Charles'ın sarayına naklolundu.

Tahlisi hakkında üçü beyninde cereyan eden müzakerât Şehzade Cem'in sicn-i esarete de Fatih oğluna yaraşan ulüvv-ı cenâb-ı şehriyârî muhafazada sabit-kadem olduğunu gösterir:

[39] Papa Borgia şehzadeyi krala takdim ederken:

- Prens, demiş idi. Sizi birlikte Napoli'ye götürmek arzusunda bulunan Fransa kralına refakate rıza gösterir misiniz ?

Neseb ve kadr-ı şahaneye yaraşan vakarı muhafaza ile beraber senelerden beriçekmekte olduğu âlâmdan müteessir olan şehzade:

- Şehzade muamelesi görmeyecek isem bende haiz olduğum şeref-i nesebi taklîl eden, sizde Nasraniyetin hak-şinasâne olmak lazım gelen ef'âline nakısa veren esaretin yerini değiştirmenin bence ne hükmü olabilir ? Cevabını verdi.

İstirdâd-ı serbestî edecek olan şehzadenin zindan bekçiliği hatıratıyla utanan Papa:

- Ben sizi nasıl esir addedebilirim? Fransa kralı ile siz ikiniz de temeyyüz etmiş hükümdar-zâdelersiniz. Ben şurada iki zât-ı haşmet-me'âb arasında bir vasıta-i mülakattan başka bir şey değilim gibi bî-sûd temelluklara kalkışmış idi.

VIII. Charles, Adrian İmparator'un mezarından kurtarıp çektiği o bedbaht şehzadeye neseb ve şahsına layık ihtiramalarda kusur etmedi. Şahane sözlerle izzet-i nefsinin, ibzâl ettiği riayetlerle kalb-i rencidesini okşadı. Başına gelen mesâ'ibe teessür-künân oldu. Onu böyle rencide etmekten ibâ' etmeyenleri itham ve istihkâr eyledi.

Ertesi günü Sultan Cem, Kral Charles ile Sezar Borgia da [40] birlikte atlara binmiş oldukları hâlde Roma'dan hareket ediyorlar idi.

Cem'in "*Bourgneof Şatosu*"ndan itlâkı ile Roma'ya girerken Papa İnnocent tarafından debdebeli surette kabulü, Roma'dan çıkarken mevki ve nesebine mahsus ihtiramât ile Kral Charles'a refakati gibi vekâyi'den istişhâd eden bazı müverrihler, onun on üç sene süren âvân-ı esareti bir "*devre-i mesâ'ib*" teşkil etmekten irak olduğu itikadında bulunurlar.

Hatta şehzadenin,

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistandır !

matla'ıyla iptida eden meşhur gazelindeki,

Sağlı sollu baş urup ayağına düşenlerin

Her biri mülk-i Frenk'in birine bir bândır

On iki bân oğlu bân karşında altun-ı câm çeker

On sekiz sâki bu mecliste güzel devrandır

Cümlesi zerrin kemer altunlu dibalar ile

Başları zerin külah hem kolları üryandır

gibi lisan-ı neşât-âlûdundan sâdir olan beyitlerden istidlâl ile Sultan Cem Avrupa'da mihnet-zede değil, belki her gün ıyd-ı zevk ve neşât içinde yaşadığını demek isterler.

Hayat-ı beşerde her şey nesebîdir. Vatanında, aile ocağında bir hayat-ı mesudânenen nasibe-dâr olamayan fani bir bedbahtın devre-i esaret ve iğtirâbda neşve-âver bir hayata mazhariyeti onu [41] avutabilse de şehzade doğmuş, şehzade büyümüş, on dört yaşından beri Canik ile Karaman'da lezzet-i hakimiyeti tatmış, babası öldüğü zamanda Osmanlı taht-ı mufahhamında ferman-fermâ-yı hakimiyet olmaya nefsinde büyük karındaşından ziyade istihkak görmüş Cem gibi bir padişah oğlunda, bizzat medh ve sitayişinde bulunduğu böyle edvâr-ı zevkin bile vatanındaki eyyâm ve âmâl-ı ihtişam ve şevketi unutturacak tesirler göstermesi kolayca kabul edilemez.

Şahane emir vermeye, hâkimâne yaşamaya alışmış bir şehzadenin, hakkında ne kadar riayet gösterilirse gösterilsin bir şövalye türüdüsü elinde sicn-i esarete kalması tahammül-fersâ ahvâldendir.

Büyük analarımızın çocuk iken bize "*ninni*" yerine geçen masallarında söyleyegeldikleri "*Tutut Şâhî*", idrakı insanın ka'b-ı ferasetine ermekten dünyalar kadar irak olan o zavallı kuş bile muhit-i insâl-ı beşer olduğu kadar belki muhit-i icnâs-ı tayûr olan Hindistan'ın, bir de coğrafi bir yanlış yüzünden bir zaman "*Hindistan*" nâmına iştirak etmiş Yeni Dünya (Amerika) cenubî

kıtasının ateşli bulutlarla kavrulan ormanlarını, iklimlerini altın kafeslere tercih edip dururken, Cem’i ecdadı toprağına iki alayışlı bezm-i işretle unutarak esaret-i dil-firibâneyi tercih edecek mertebede ihtisâsât-ı me’âlîden tenzihe kalkışmak abes olur.

Şehzadenin devre-i iğtirâb yadigârı olan gazel-i marufunda,

[42] *Sana bu hüsn ile ey şehzade sağar sunduğı*

Taht-ı Çin, mülk-i Yemen, İran ile Turandır !

beytinin ihtiva ettiği istiğnâlardan o zevk âleminde gönlünün taht-ı saltanat-ı ecdattan mahrumiyetle nâlân olduğunu, lakaydâne îhâmlarla olsun, ifşa etmekten kendini alamadığı ayan beyan görülür.

Hüsrevâ gönlünü hoş dut ayşâ meşgul ol müdâm

Çünkü bu dünya evinin âhiri virandır

Hükmedenler bu cihan mülküne şark u garbdan

Ger Süleyman, ger Skender cümlesi mihmandır

gibi ebyât ise hirmân-ı ikbâl ve iclâlin o şehriyâr-ı şair-tıynetini bir an için arş-ı i’tilâ-yı hikmete ı’sâd edecek mertebede âmâl-ı şahaneden tecrit etse de, gönlünü yakan ateşin yeniye de hirmân-ı şevket ve iclâl-ı şahane olduğuna bağırarak bir şahid-i belîğ değil midir ? Ya, onu biraderi Sultan Bayezid’in zâhiren mütevekkilâne ve hakîm-meşrebâne gazellerle örtülmek istenen,

Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet

Takdire rıza virmiyesin buna sebep ne ?

Hâcü’l-haremynüm diyü davalar idersin

Ya saltanat-ı dünya için bunca talep ne ?

cevab-ı mütehekkimânesine çarpan,

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handan

Ben kül döşenem külhen-i mihnetde sebep ne ?

gibi mütecellidâne hitaplar şehzadenin âlem-i iğtirâb ve esarete [43] her türlü emel-i iclâl ve saltanatı bezm-i ayş ve nevşe feda ettiğine mi delalet eder !

İmdi böyle ârizî zevkler, hatta dil-nüvâz Philippine’nin kevser-i aşkıyla pür-neşât olduğu ruh-perver günler bile hep sicn-i esarete geçmekle Cem Avrupa’da mesut değil nâ-murâd olarak yaşamış, nâ-murâd olarak ölmüştür.

*

**

Napoli memâlikinde pek uzamayan seferde şehzade hazır bulunuyor idi. Yolda İtalya’nın kadîm beldelerinden olup yezdân-ı mehr-i esâtîr “Apollon” namına yapılmış bir mabedi ihtiva ile tanılmış olan “Velletri” şehri ile

Roma'nın maruf imparatorlarından “August” kayserin doğduğu yer olan “Terrasin” şehrinde birkaç gün tevakkuf etti.

Menfilik, mahbes, hicran-ı aile, iftirâk-ı vatan, aşk ve sevda, hirmân-ı ikbâl ve saltanat gibi nice infialâtın verdiği âlâm ile gayr-i müterakkab istirdâd-ı hürriyetin sürûr ve neşâtı onun kuvvâ-yı bedeniyelerini çok sarsmış idi. Güya ki melekü'l-mevt o bedbaht şehzadeyi mahbes-i iğtirâb ve esaretin kapısında bekliyor idi.

“Terrasin”de sıtmaya yakalandı. Bir Fransız sefinesi, ona dost olan kralın takayyüdât-ı muhâdenet-kârâne ve şefikânesiyle izaz edilerek hemen sekerât-ı mevt altında onu Napoli'ye naklediyordu.

[44] Napoli'de zaafî pek arttı. Sıtmanın yakıcı ateşleri içinde akli gâh gelir gâh giderdi. Hayatın son demlerinde Mısır'da validesinden gelen mektup zayıf ve titrek ellerine erişip ona mektubunu öpüp koklamak saadeti müyesser olmuş idi. Şiddet-i ihtirâk-ı bedenle kavrulup erimekte olan dimağdaki zaaf-ı idrak şefkat-ı mâderâne ile muvaşşah o iştiyâk-nâmenin mündericâtını idrak liyakatinden biçare esir-i firâşî mahrum ediyor idi.

Ceset ve dimağdaki bu ta'ab henüz had bir mertebeye varmaktan önce padişaha yazabildiği veya yazdırabildiği bir vasiyet-nâme-i mutazarrî'âne ile “*ba'de'l-vefat cesedinin vatana nakline müsaade ile makâbir-i ecdat yanına gömülmesini; valide ve zevcesiyle evladının Mısır'dan İstanbul'a celbiyle haklarında müzâheret-i hümayunun ibzâlini; bir de hakk-ı hizmeti geçen hüddâminin manzûr-ı iltifat buyurulmalarını*” talep ve rica ettiği mervîdir. Fakat ailesine, evladına ait olanistirhamın nezd-i şahanede cây-ı kabul bulup bulmadığına dair tarihlerimiz kaht-ı kayd ve bahse tutulmuşlardır.

Zavallı Cem 900 sene-i hicriyesi Cemaziyelevvel'isinin dokuzuncu Cuma gecesi otuz altı yaşında Napoli'de can verdi. Bu acıklı gün Mısır'dan hareketinin 14'üncü senesini ikmal eden 1495 sene-i miladiyesi Şubatı'nın 24'üne tesadüf eder.

Menfâsında ona yâr-ı vefadâr kalan muhibbân ve bendegânînin teessürât-ı tazim-kârânesi, böyle vaktinden evvel bir âkıbeta maruz kalmasına [45] acıyan Fransa kralının enzâr-ı esef ve ihtifâli ile muhât olarak atalarının dinine sadık kaldığı, hatta o uğurda fedâ-yı nefs eylediği hâlde ufûl etti.

Son nefesini vermekten birkaç dakika evvel “*Aman ya Rabbi, din-i mübîn-i Muhammedî'nin düşmanları en muazzez ve muvakkar dinim aleyhinde eğer beni bir alet-i ihtiyâl ve ızrâr olarak kullanacaklar ise ölüm buna muraccattır, bir an evvel canımı al !*” diye tazarru'da bulunuyor idi. Bu

tazarru‘a hazır olanların şehadeti onun tebdil-i mezheple itizal ettiği rivayet-i sahîfesini hükümden ıskât eden delâ‘il-i sahîha ve vakıadandır.

Kral Charles onun ölümüne ağladı.

Cem’in cesedi kralın etibbâsı tarafından tahnit edildi. Kapucubaşısı Sinan Bey gusül ve tekfin vecâ‘ib-i diniyesini ifadan sonra müteveffanın naaşı kurşunla kapanmış servi ağacından bir sandukaya vaz olundu. Kral, müteveffâ şehzadenin mutemet adamlarından olup rüfekâ-yı iğtirâb ve mesâ‘ibinden bulunan Ayas Bey ile Celal Bey muvacehelerinde tabutunu mihlatıp kurşunlatmış idi.

Tacüt-tevârih sahibi Saadettinbu hüznüli merasimi “*Kral Charles cevfini nâfe-misal pür misküanber edip muşamma‘lara sardırđı, servi ağacından yaptırılmış tabutu bir âhenîn sandukaya vaz ettirip Sinan Bey’e nigahbân eyledi*” diye kayd ve zabt eder.

[46] O zamanın Türk, Fransız, İtalyan müverrihleri İtalya’da cevr ve gadrin itiyadât sırasında geçtiği bu asırlarda bu ölümü Papa VI. Alexander ile oğlu elinden çıkan bir cinayet ve katle atfetmekte müttetikü‘l-rivâyedirler. Kilisenin bu iki ulusunu daima elde ya zehir veya hançer olarak tasvir ve irâ‘e ederler.

Cem’in zindandan tahlis-i nefis ile Roma’dan hareket ettiği gün Mustafa Paşa ile Papa elçisinin birlikte İstanbul’dan Roma’ya vâsıl oldukları da müverrihîn indinde müttetikün-aleyhtir. Fakat bunlar gecikmişler idi.

Payitahtta Silivri Kapısı civarındaki camiyle, mahallesiyle meşhûd olan Koca Mustafa Paşa doksan bin duka altınına bâliğ olan Cem’in iki senelik taviz-i esaret güzeştesini Papa’nın İstanbul’a gönderdiği sefiriyile birlikte Roma’ya götürüyor idi.

Alexander Borgia’nın eyyâm-ı hayatına zehir ile hâtıme çektikten sonra Papalık makamına gelen ve öteden beri Borgia’ya mu‘ârız bulunan Kardinal Jean, yolda “*Ancona*” şehrinde bu iki sefiri yakaladı, ellerindeki parayız zabt etti. Papa’nın paraya pek ihtiyacı olduğundan 300.000 altını elde edebilmek için teklif edilmekte olan cinayet-i katli artık icraya karar vermiş ve bu cihetle Terrasin’de Fransa kralı sahâbetinde bulunan Cem’i Papa’nın kendisinden daha lâyuhtî olan zehiriyle öldürmüştür derler. Bu menfur, bu vahşiyane hizmete karşı da nâ‘il-i mükafat olduğunu rivayet [47] ederler. Bazı müverrihlere göre de “*Mustafa*” adlı bir berberin saraydan gelip Bayezid’in ilkâ‘âtı ve Borgia’nın müşâreketi ile Napoli’de Cem’in dairesine sokulup onu traş ederken zehirli bir ustura ile tesmîm ettiği rivayetine kadar işi vardırılar.

Şehzadenin zehirle öldürüldüğüne kani olmayanlara bakılınca bu isnâdât bir zan ve rivayet-i beyhudedir. Çünkü Cem onun elinden çıkmış kurtulmuş idi. Papa daha üç sene evvel Bayezid'in teklif-i cinayetini reddetmiş idi. Cem elinde esirken bu cinayeti yapmak onca daha kolay, mazhar-ı mükafat-ı seniyye olması da muhakkak idi. Halbuki Cem yaşadı. VIII. Charles Milan, Toskana memleketlerini havf ve hirâsa salmış, Roma'ya yaklaşırken esir-i necibi Papa'nın elinden kurtarmaya geldiği bilinir idi. Bu cihetle Alexander Borgia bu sıkıntılı esirden daha o sırada kurtulmaya istical gösterebilir idi. Halbuki Cem ber-hayat olarak krala teslim olundu. Cem, Roma'dan ayrıldıktan sonra Papa'nın ne suretle mükafat talebine hakkı olabilir idi. Borgiaların cinayetleri, zalimâne ef'âli münker değildir ama bu ef'âlin eblehâne olduğu görülmemiştir.

Cem, canın zehri olan felaketle ufûl etmiştir. Tarih, hatta canilere, zalimlere karşı hak-gûluğu, doğruyu borçludur zeminindeki mütalaat ile mukabelede bulunurlar.

[48] Şehzadenin vefatıyla istirdâd-ı hürriyet etmiş olan Sinan Bey İstanbul'a yollandı.

Felaket-i dâder ile serîr-i Osmanî'de miknet-i saltanatı bir kat daha mü'eyyed olan Bayezid-i Sâni - ihtimal ki samimi olarak - ölümüne ağladı. Bir heyet-i sefaret ile cenazeyi kaldıracak adamları Napoli'ye gönderip şehzadenin tabutunu aldırdı. Cem'in naaşı Napoli'den evvela Gelibolu'ya, sonra da Bursa'ya naklolunup bu dünya-yı fâninin bütün ihtirâsâtı da ecsâd-ı emvât gibi sökölüp kaybolan ecdadının türbeleri yanındaki mezar-ı mü'ebbed-i fânîsine gömüldü. Bu mezar büyük babası Sultan Murad-ı Sâni'nin Bursa'da bina ettiği "*Muradiye Camii*"nin avlusunda ayrı bir türbededir. Bu avlu Osmanlı hanedanı azasından kadın, erkek kırka yakın merkadı ihtiva eder bir makber-i vasî-i şahanedir.

Tahribat-ı tabiiyenin zamandan çok muayyen bî-amanı olan asr-dîde ihmal-i lakaydâne ve cahilâne pençeleri gibi bu abide-i muvakkar-ı eslâfi da mütehassıs ve kadirşinas zâ'irlerin dil-hûn olacağı bir hâlde harap edip bırakmıştır.

Kral Charles Cem'in hazinesini, mücevheratını, silahlarını, elbisesini, ki menfî prensin mirası demek idi, huzû' ve huşû'-ı kalb ile toplatıp Cem'in en mutemet adamı Hatip-zâde'ye tevdi ile onu Fransa gemilerinden birisine bindirerek Mısır'a gidip metrukâtı ailesine teslim etmeye memur etti.

[49] Fatih-zâde'nin âkıbeti işte böyle oldu. Rodos şövalyelerinin oyuncak etmek istemiş, birçok nasranî prenslerin alet-i muhâda'aları hükmüne girmiş, Papa'nın mahpusu kalmış, Fransa kralının mahmûsi olmuş ve mukadderâtın zahm-dîdesi düşmüş şehzadenin âkıbeti böyle oldu.

O, Asya'da, Avrupa'da bir hatıra-i destan bırakan şövalyeler elindeki serencamıyla Osmanlılar nezdinde olsun, Frenkler nezdinde olsun yâd-ı hazini kalan bir şöret-i lâyemûtâne bıraktı.

Tarihler, romanlar, eş'âr hep onun namını paylaşamamışlardır. Sergüzeşt-i hayatının kendisi bizzat müverrihi, musavviri oldu. Türkler son edvâra dek onun eş'ârını lisan-ı tahattur ve takdirde hıfz etmişlerdir. Onu, lisanlarının en revnaklı en sevda-zede, en kahraman-meşreb şairleri sırasında tutarlar.

Bursa camiilerinin a'sâr-dîde servileri altındaki mezarı, kendi eş'ârından birinde söylediği veçhile şecere-i neseb-i Osmanî'den kesilmiş cedit mezarı üzerine atılmış bir çiçek gibidir.

Vakıa II. Bayezid'in taht-ı saltanatına mâlik olamadı ama vatan-perver, tarih-âşina olan bütün Osmanlıların hayalâtındaki serîr-i icbâlin ilelebet şehriyâr-ı mahbûbu kaldı.

Felekte baht utansın bî-nasip erbâb-ı himmetten !

[50] *Taşlarla dövünüp yürür âb u revânı gör*

Rahm etmedi bu hâlîme kevn ü mekanı gör

Dağlar başında ebr-i felek ağlayıp gider

Yanında ra'din ettiği âh u figanı gör

Çâk eyledi yakasını dert ile subhi-gâh

Çarhın şafak makamına döktüğü kanı gör

Şehzade Cem

Son

EKLER

Ek-1: Ferik Mehmed Şevki Paşa'nın Kara Kalem Şehzade Cem Portresi

İsmet Sarıbal

Ek-2: Şehzade Cem Kitabında Yer Alan Şehzade Cem Türbesinin Bir Fotoğrafi

سلطان (جم) ك بروسده كان تومبى